

Knygotyra ISSN 0204–2061
2025, vol. 84, pp. 64–100

eISSN 2345-0053
DOI: <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2025.84.3>

KAZIMIERO JAUNIAUS LIETUVIŠKAS KALBOMOKSLIS (1897): EGZEMPLIORIAI LIETUVOS ATMINTIES INSTITUCIJOSE

Jurgita Venckienė

Lietuvių kalbos instituto

Raštijos paveldo tyrimų centras

P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

El. paštas jurgita.venckiene@lki.lt

<https://ror.org/011v22a28>

Santrauka. *XIX a. paskutiniuoju dešimtmečiu, stiprėjant tautiniam sąmoningumui, išaugo lietuvių kalbos gramatikų poreikis. Patenkinti šį poreikį ėmėsi tuo metu ypač aktyvi visuomenės grupė – studentai. Dorpatė (dab. Tartu) studijavę Povilas Jakubėnas, Pranciškus Vanagas ir Romualdas Žakevičius hektografavo Kazimiero Jauniaus lietuvių kalbos paskaitų, skaitytų Žemaičių (Telšių) kunigų seminarijoje Kaune 1885–1892 m., konspektus – Lietuvišką Kalbomokslį. Spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo sąlygomis hektografavimas tapo parankiu publikavimo būdu. Šio tyrimo objektas – išlikę hektografuoto Jauniaus Lietuviško kalbomokslio egzemplioriai, saugomi Lietuvos atminties institucijose. Tikslai keli: patikslinti šio darbo hektografavimo istoriją, nustatyti ir aprašyti išlikusius egzempliorius, įvertinti jų funkcionavimą XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. Siekiant šių tikslų pirmiausia de visu apžiūrėti visi išlikę egzemplioriai, įvertinta būklė, įrišas, atlikta lyginamoji analizė. Lietuviško kalbomokslio funkcionavimui ištirti nustatytos egzempliorių proveniencijos, analizuoti rankraštiniai priedašai, taisymai, kitos skaitytojų paliktos žymos. Jų analizė leidžia įvertinti šio darbo sklaidą ir reikš-*

Received: 2024 10 10. Accepted: 2025 04 18

Copyright © 2025 Jurgita Venckienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access journal distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

mingumą XIX a. pabaigoje, lietuvių bendrinės kalbos kūrimosi laikotarpiu. Be to, skaitytojų pažymėtos klaidos galėtų pasitarnauti ieškant iki šiol nenustatyto Lietuviško kalbomokslis protografo – konspektų, kurie buvo hektografuoti.

Reikšminiai žodžiai: XIX a. pabaiga, Kazimieras Jaunius, Povilas Jakubėnas, Pranciškus Vanagas, Romualdas Žakevičius, lietuvių kalbos gramatika, hektografinis leidinys, lietuviškos spaudos draudimas.

Lietuviškas kalbomokslis (1897) by Kazimieras Jaunius: Copies in Lithuanian Memory Institutions

Summary. *In the last decade of the 19th century, as the national consciousness was growing, the need for grammars of the Lithuanian language increased. Students, who were a particularly active group in society at the time, took it upon themselves to meet this need. Povilas Jakubėnas, Pranciškus Vanagas and Romualdas Žakevičius, who were studying in Dorpat (now Tartu, Estonia), hectographed Lietuviškas Kalbomokslis (Lithuanian Grammar), a conspectus of the lectures on the Lithuanian language by Kazimieras Jaunius, which were delivered at the Samogitian (Telšiai) Priest Seminary (based in Kaunas) in 1885–1892. Under the conditions of the ban of Lithuanian press in Latin characters, hectograph became a favoured way of publishing.*

The object of this research is the surviving copies of the hectographed Lietuviškas kalbomokslis by Kazimieras Jaunius. There are several goals: to clarify the history of the hectographing of this work, to identify and describe the surviving copies, and to assess their functioning in the late 19th century and early 20th century. To achieve these goals, first of all, the surviving copies were examined de visu, their condition and binding were assessed, and a comparative analysis was performed. In order to research the functioning of Lietuviškas kalbomokslis, the provenances of the copies were determined, and the manuscript notes, corrections, and other marks left by readers were analysed. Their analysis allows us to assess the dissemination and significance of this work at the end of the 19th century, during the period of the formation of Standard Lithuanian. In addition, the errors noted by readers could be useful in search for the unidentified protograph of Lietuviškas kalbomokslis – i.e., the manuscript conspectus that was hectographed.

Keywords: *late 19th century, Kazimieras Jaunius, Povilas Jakubėnas, Pranciškus Vanagas, Romualdas Žakevičius, grammar of the Lithuanian language, hectograph publication, ban of the Lithuanian press.*

IVADAS

XIX a. paskutiniais dešimtmečiais stiprėjant tautiniam sąmonin- gumui ir tapatybė ėmus sieti su kalba, augo lietuvių kalbos gramatikų poreikis – norėta tobulinti gimtosios kalbos žinias, o nemokantiems jos mokytis. Spaudos draudimo sąlygomis prieinamas būdas nedideliu tiražu padauginti reikiamus leidinius buvo hektografavimas¹. Spausdinimas Rytų Prūsijoje nebuvo pigus, antai Jono Jablonskio *Lietuviškos kalbos gramatika* Tilžės Otto von Mauderode'ės spaustuvėje 1901-aisiais išspausdinta už Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių organizacijos „Susivienijimas lietuvių Amerikoje“ skirtą premiją – 100 dole- rių². Nuo *Aušros* pasirodymo 1883-aisiais iki spaudos draudimo panaikini- mo 1904-aisiais beveik pusė – keturios iš devynių – lietuviškų lietuvių kalbos gramatikų buvo padaugintos hektografu³: *Lietuviškas kn. Jaunio. Kalbomoksli* ([Dorpatas], 1897; toliau – *Lietuviškas kalbomoksli*), Petro Avizonio *Lietuviška Gramatikėlė* ([Sankt Peterburgas], 1898–1899) ir *Trumpas lietuviškos gramati- kos konspektas* (XIX a. pab.) bei Povilo Januševičiaus *Lietuviškas kalbomoksli* ([Kaunas?], 1903).

Hektografinis Jauniaus *Lietuviškas kalbomoksli* iki šiol nebuvo sulaukęs de- talesnių tyrimų. Šio straipsnio objektas – *Lietuviško kalbomoksli* egzemplioriai, saugomi Lietuvos atminties institucijose. Tikslai keli: patikslinti šio darbo hek- tografavimo istoriją, nustatyti ir aprašyti išlikusius egzempliorius, įvertinti jų funkcionavimą XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje.

Siekiant šių tikslų Lietuvos atminties institucijose ieškota išlikusių eg- zempliorių, jie tirti *de visu*, įvertinta būklė, įrišas, atlikta lyginamoji analizė. *Lietuviško kalbomoksli* funkcionavimui nustatyti analizuotos proveniencijos, rankraštiniai priedašai, taisymai, kitos skaitytojų paliktos žymos. Pataisytos, pa- pildytos *Lietuviško kalbomoksli* vietos buvo palygintos su Jauniaus *Lietuvų kal- bos gramatika* (Sankt Peterburgas, 1911; toliau – JaunLKG), pagal jo konspektus parengta Kazimieros Būgos (spaudai rengiamos gramatikos pirmųjų trijų lankų

- 1 Hektografu galima padauginti iki 100 kopijų (žr.: STONIENĖ, Vanda. Hektografija. Iš *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997, p. 124).
- 2 Plačiau žr.: VENCKIENĖ, Jurgita. Kazimiero Jauniaus *Lietuviškas Kalbomoksli*. *Baltiko padangese* (1897) – Jono Jablonskio *Lietuviškos kalbos gramatikos* (1901) šaltinis. *Ar- chivum Lithuanicum*, 2021, t. 23, p. 161.
- 3 Išspausdintos Mykolo Miežinio *Lietuviška gramatika* (Tilžė, 1886), Antano Baranau- skio *Kalbomoksli lietuviškos kalbos* (parengė Feliksas Sereika; Tilžė, 1896 [1899]), *Sutrumpytas lietuviškas kalbmoksli* (Voterberis, 1899), Petro Kriaušaičio [Jono Jablon- skio] *Lietuviškos kalbos gramatika* (Tilžė, 1901), Petro Gražbylio [Povilo Januševičiaus] *Naujas lietuviškas kalbomoksli* (Tilžė, 1903).

korektūrą peržiūrėjo pats Jaunius⁴). Taip siekta išsiaiškinti, ar ši gramatika galėjo būti taisymo šaltinis. Skaitytojų pažymėtos klaidos vėliau galėtų pasitarnauti ieškant *Lietuviško kalbomokslio* protografo – konspektų, kurie buvo hektografuoti, nes iki šiol jie nėra nustatyti. Tyrimui kiek mažiau svarbūs neryškiai atspaudusių raidžių ar ilgesnių fragmentų paryškinimai, apvedžiojimai, bet ir jie rodo, kad *Lietuviškas kalbomokslis* buvo naudojamas.

JAUNIAUS LIETUVIŠKO KALBOMOKSLIO ISTORIJA

Žemaičių (Telšių) kunigų seminarijoje Kaune 1885–1892 m. Jaunius skaitė į homiletikos kursą įtrauktas lietuvių kalbos paskaitas. Jų tikslas buvo išmokyti klierikus lietuvių kalbos, kad galėtų atlikti kunigo pareigas, sakyti pamokslus⁵. Paskaitų konspektus Jaunius auklėtiniai gaudavo persirašyti⁶, gramatika nuorais plito ne tik tarp jo auklėtinių, bet ir kitur, pavyzdžiui, Mintaujos (dab. Jelgava) gimnazijos „Kūdikio“ draugijos nariai persirašinėjo konspektus, gautus iš ten mokytojavusio Jablonskio⁷.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, jausdama didžiulį gramatikos poreikį, gautus Jaunius paskaitų konspektus perdavė Dorpato studentui Pranciškui Vanagui (1874–?) išspausdinti. Jos pačios teigimu, apie autorių net nepagalvojusi⁸, taigi Jaunius leidimo neprašyta. Dorpato universiteto teologijos studentas Povilas Jakubėnas (1871–1953) ir Veterinarijos instituto studentai Vanagas bei Romualdas Žakevičius (1870–1938) iš pradžių bandė konspektus išspausdinti kažkurioje miesto spaustuvėje. Tačiau spaustuvininkas, surinkęs vos lanką ir sužinojęs, kad lietuviška spauda esanti uždrausta, darbus nutraukė.

1897 m. imtasi konspektus hektografuoti⁹. Jakubėnas yra pasakojęs, kad Vanagas perrašinėjo tekstą hektografiniu rašalu¹⁰, o „[k]iti, pasimainydami ir

4 BŪGA, Kazimieras. Prakalba. Iš *Kunigo Kazimiero Jaunius Lietuvų kalbos gramatika*. Peterburgas, 1911, p. [I].

5 JONIKAS, Petras. *Lietuvių kalba ir tauta amžių būvyje. Visuomeniniai lietuvių kalbos istorijos bruožai*. Chicago, 1987, p. 295.

6 TUMAS, Juozas. „Apžvalga“ ir apžvalgininkai. Kaunas, 1925, p. 3; DROTVINAS, Vincas; GRINAVECKIS, Vladas. *Kalbininkas Kazimieras Jaunius*. Vilnius, 1970, p. 18.

7 AVIŽONIS, Petras. Žodis kitas apie Joną Jablonskį. *Kalba*, 1930, t. 1(2), p. 49, 51–52.

8 PETKEVIČAITĖ-BITĖ, Gabrielė. *Krislai*. Vilnius, 1966, p. 515–516.

9 BIRŽIŠKA, Vaclovas. Pastangos draudimui nugaltėti. Iš *Kovos metai dėl savosios spaudos*. Chicago, 1957, p. 183; TYLA, Antanas. Mėginimai leisti lietuviškus leidinius spaudos draudimo metu. Iš *Spauda ir spaustuvės*. Vilnius, 1972, p. 72.

10 Vladas Lašas yra užsiminęs, kad „[r]ankraštį nurašė [...] ir be autoriaus žinios

keisdami hektografavimo vietą, naktimis spausdinom“¹¹. P. 17–18 hektografavimui perrašyti kita rašysena, o viename iš išlikusių egzempliorių jų hektografuotų nėra, tik nuorašas ranka (žr. 3.12). Tie p. 17–18 perrašant galėjo būti praleisti ar sugadinti jau hektografuojant, todėl vėliau hektografiniu rašalu perrašyti kito asmens.

Antraštiniame lape buvo nurodytas pavadinimas, autorius, hektografavimo vieta ir metai: *Lietuviškas kn. Jaunio. Kalbomokslis. Baltiko padangese. 1897 m.*

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne saugomas *Lietuviško kalbomokslio* egzempliorius (F 1 – 4482) turi neperkirptą viršutinį kraštą tarp p. 202 ir 203, taigi buvo hektografuota *in quarto*¹². *Lietuvišką kalbomokslį* sudaro 42 sąsiuviniai po 8 puslapius ir vienas lapas (p. 337–338). Trečiojo sąsiuvinio p. 17–18, kaip minėta, perrašyti kita rašysena negu likęs tekstas. Tai leidžia kelti prielaidą, kad hektografiniu rašalu tekstas buvo perrašomas ne į lakštus po keturis puslapius iš karto, o į atskirus puslapius; jie reikiama tvarka atspausti hektografavimo masėje.

Jakubėno teigimu, buvo hektografuota 100 egzempliorių¹³, juos jis nunešęs knygrišiui kaip paskaitų užrašus įrišti¹⁴. Įrištus egzempliorius per atostogas išplatino Lietuvoje, vienas buvęs nusiųstas Jauniui¹⁵. Kad Jaunius hektografuotą *Lietuvišką kalbomokslį* turėjo, liudija 1897 m. publikuotas jo straipsnis „Panevėžio tarmių aprašas“. Jame Jaunius ne kartą užsiminė apie duomenis, pateiktus jo lietuvių kalbos gramatikoje, kuri tais metais buvusi hektografuota be jo žinios ir su daugybe klaidų („въ моей Грамматикѣ Литовскаго языка, вышедшей в текущемъ году гектографическимъ изданіемъ, безъ моего разрѣшенія и съ многочислительными описками“¹⁶).

išspausdino“ Petkevičaitė-Bitė ir Jadvyga Juškytė (*Akademikas profesorius Vlado Lašas. Atsiminimai*. Kaunas, 2016, p. 85), bet pati Petkevičaitė-Bitė apie „spausdinimą“, t. y. hektografavimą, nėra užsiminusi, o ir nė vienos iš jų rašysena su hektografuoto *Lietuviško kalbomokslio* nesutampa. Veikiausiai Lašas turėjo galvoje, kad jiedvi tik nurašė gautą konspektą ir nuorašą perdavė Dorpato studentams.

11 Iš Povilo Jakubėno atsiminimų. *Mūsų sparnai*, 1963, Nr. 15, p. 17.

12 Plg. *Sbornik bibliograficheskikh materialov dlya geografii, istorii, istorii prava, statistiki i etnografii Litvy*, sostavil S. Baltramaitis. S.–Peterburg, 1904, p. 391.

13 Vincentas Drotvinas nurodė buvus 60 egzempliorių (DROTVINAS, Vincentas. Kalbininko Kazimiero Jauniaus gyvenimas ir mokslinė veikla. Iš DROTVINAS, Vincentas; GRINAVECKIS, Vladas. *Kalbininkas Kazimieras Jaunius*. Vilnius, 1970, p. 45).

14 Iš Povilo Jakubėno atsiminimų, p. 17.

15 Ten pat.

16 YAVNIS, K. Ponevezhskie govory litovskogo yazyka. In *Pamyatnaya knizhka Kovenskoj gubernii na 1898 god*. Kovna: Tipogr. Gubernskogo pravleniya, 1897, p. 176.

Anot Petkevičaitės-Bitės, „[k]eletas to kalbomokslio egzempliorių buvo dykai išdalinta, kiti pardavinėjami, tur būt, kokiam nors labdariškam tikslui ar beturčių studentų naudai, o gal uždraustųjų tuomet lietuviškųjų raštų platinimui...“¹⁷ Jauniaus *Lietuvišku kalbomoksliu* naudojosi Jablonskis, rengdamas *Lietuviškos kalbos gramatiką* (Tilžė, 1901)¹⁸, be to, 1900 m. gruodžio 31 d. raporte minėjo jį kaip pavyzdį, kad darbai gali būti publikuojami be autoriaus žinios ir noro¹⁹.

IŠLIKĘ LIETUVIŠKO KALBOMOKSLIO EGZEMPLIORIAI

Iš šimto hektografuotų *Lietuviško kalbomokslio* egzempliorių 1929 m. tebuvo žinomi du: Vaclovas Biržiška *Lietuvių bibliografijoje* (1929) nurodė juos esant Žemaičių seminarijos ir Lietuvos universiteto bibliotekose²⁰. Stasys Skrodenis, analizavęs rankraštinių Jauniaus palikimą, 1972-aisiais irgi rado du *Lietuviško kalbomokslio* egzemplorius²¹: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto (F 1 – 2232) ir Vilniaus universiteto (F 1 – D 106) bibliotekose.

1985-aisiais išleistoje *Lietuvos bibliografijoje* (toliau – LB) nurodyti šeši *Lietuviško kalbomokslio* egzemplioriai (Skrodenio LLTIB registruotas egzempliorius neįtrauktas): Vytauto Didžiojo karo muziejuje Kaune (2442-S), 4 egzemplioriai VUB (L_R 4774²², L_R 11878 def.²³, F 1 – D 106, F 1 – D 107) ir vienas Kazimiero Gasparavičiaus asmeninėje bibliotekoje Vilniuje²⁴.

17 PETKEVIČAITĖ-BITĖ, Gabrielė. *Krislai*, p. 516.

18 VENCKIENĖ, Jurgita. Kazimiero Jauniaus *Lietuviškas Kalbomokslis. Baltiko padangese* (1897) – Jono Jablonskio *Lietuviškos kalbos gramatikos* (1901) šaltinis. *Archivum Lithuanicum*, 2021, t. 23, p. 161–190.

19 GIRININKIENĖ, Vida. *Profesorius Eduardas Volteris ir lietuviai 1882–1906 metais. Straipsniai ir publikacijos*. Vilnius, 2022, p. 112.

20 BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Lietuvių bibliografija*, 1929, t. 3, 1011, Nr. 3889.

21 SKRODENIS, Stasys. *Kalbininko Kazimiero Jauniaus rankraštinių palikimas. Katalogas ir publikacijos*. Vilnius, 1972, p. 39, Nr. 69; 41, Nr. 73. Be to, Skrodenis Jauniui priskyrė ir VUB saugomą hektografinį Povilo Januševičiaus *Lietuvišką kalbomokslį* ([Kaunas?], 1903; F 1 – D 237) (ten pat, p. 42, Nr. 77).

22 Dabartinė signatūra F 72 – 2274.

23 Dabartinė signatūra F 72 – 2275.

24 *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba 2. 1862–1904* 1(A–P). Vilnius, 1985, p. 502, Nr. 1337. Kalbininko Gasparavičiaus asmeninės bibliotekos egzemplioriaus istorija nežinoma. Dalis jo knygų yra patekusios į Vilniaus universiteto, Lietuvos nacionalinę Martyno Mažvydo ir Lietuvių literatūros ir tautosakos

Šiuo metu Lietuvos atminties institucijose saugoma dvylika *Lietuviško kalbomokslio* egzempliorių, šeši iš jų nefiksiuoti bibliografijos leidiniuose (žr. 1 lentelę).

1 LENTELĖ. Lietuvos atminties institucijose saugomi *Lietuviško kalbomokslio* egzemplioriai

Saugojimo vieta	Egzempliorius	Signatūra	Bibliografija
Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas		KAKA: 422	–
Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto biblioteka	Nr. 1	LLTIB R: F 1 – 2232	Skrodenis 1972, p. 39
	Nr. 2	LLTIB R: F 1 – 4482	–
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka		LMAVB RS: F 29 – 518	–
Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka		LNB: A 35/897	–
Ukmergės kraštotyros muziejus		UKM: R 731	–
Vytauto Didžiojo karo muziejus		VDKM: 2442-S	LB II(1), p. 502
Vilniaus universiteto biblioteka	Nr. 1	VUB RS: F 1 – D 106	Skrodenis 1972, 41; LB II(1), p. 502
	Nr. 2	VUB RS: F 1 – D 107	LB II(1), p. 502
	Nr. 3	VUB RS: F 1 – E 376	–
	Nr. 4	VUB RS: F 72 – 2274 ²⁵	LB II(1), p. 502
	Nr. 5	VUB RS: F 72 – 2275 ²⁶	LB II(1), p. 502

instituto bibliotekas (GARŠVA, Kazimieras. Kalbininkas Kazimieras Gasparavičius ir jo darbai. *Žiemgala*, 2008, Nr. 1, p. 1. Prieiga per internetą: <<https://www.lituanistika.lt/content/34503>> [žiūrėta 2024 m. spalio 5 d.]), bet ten saugomi egzemplioriai Gasparavičiaus nuosavybės ženklų neturi.

²⁵ Ankstesnė signatūra L_R 4774.

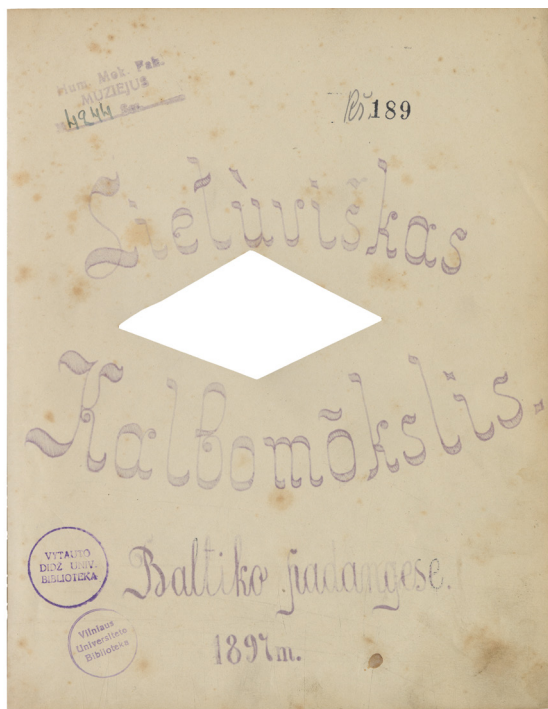
²⁶ Ankstesnė signatūra L_R 11878.

2.1. Irišas. Atsiminimuose Jakubėnas teigė, kad hektografuotus *Lietuviško kalbomokslio* egzempliorius nunešė įrišti knygrišiui²⁷. Vienodus, taigi tikėtina, kad Jakubėno Dorpatė parūpintus, kietus margus – rudos ir geltonos spalvos, viršelius turi devyni egzemplioriai: KAKA (žr. 3.1), LLTIB Nr. 1 (žr. 3.2) ir Nr. 2 (žr. 3.3), LMAVB (žr. 3.4), UKM (žr. 3.6), VUB Nr. 1 (žr. 3.8), Nr. 2 (žr. 3.9), Nr. 4 (žr. 3.11) ir Nr. 5 (žr. 3.12). VDKM egzempliorius (žr. 3.7) išsiskiria puošnesniu viršeliu – jis rudos spalvos, margas, su įspaudais kampuose ir nugarėlėje auksinėmis raidėmis įspausu pavadinimu *Lietuviškas Kalbomokslis* 1897. Priešlapiai taip pat puošnesni, smulkiai ornamentuoto popieriaus. LNB egzempliorius (žr. 3.5) naujai įrištas kietu juodos spalvos viršeliu. VUB Nr. 3 egzempliorius (žr. 3.10) viršelio neturi.

2.2. Antraštinis lapas. Antraštinį lapą su užrašu *Lietuviškas kn. Jaunio. Kalbomokslis. Baltiko padangese. 1897 m.* turi LLTIB Nr. 2 (žr. 3.3), LMAVB (žr. 3.4), UKM (žr. 3.6), VDKM (žr. 3.7), VUB Nr. 2 (žr. 3.9) ir Nr. 4 (žr. 3.11) egzemplioriai.

KAKA (žr. 3.1), LNB (žr. 3.5) ir VUB Nr. 1 (žr. 3.8) egzemplioriuose iš antraštinio lapo autoriaus pavardė „kn. Jaunio.“ iškirpta (rombo formos iškarpa; žr. 1 pav.). Kadangi iškirpimo forma tokia pati, galbūt iš dalies egzempliorių pavardė saugumo sumetimais buvo iškirpta prieš juos išdalijant.

LLTIB Nr. 1 (žr. 3.2), VUB Nr. 3 (žr. 3.10) ir Nr. 5 (žr. 3.12) egzemplioriai antraštinio lapo neturi.

1 PAV. Kazimiero Jauniaus *Lietuviškas kalbomokslis*: antraštinis lapas su iškirpta autoriaus pavarde. VUB RS, F 1 – D 106.

27 Iš Povilo Jakubėno atsiminimų, p. 17.

2.3. *Lietuviško kalbomokslio* egzempliorių puslapių eiliškumas. Sprendžiant iš kita rašysena perrašytų p. 17–18, kiekvienas puslapis hektografiniu rašalu buvo perrašytas atskirai ir tada po keturis reikiama tvarka jie atspausti hektografavimo masėje. Praradus atidumą, p. 313–320 ir p. 321–328 atspausti ne iš eilės.

P. 313–320 hektografuoti ir įrišti ne iš eilės KAKA egzemplioriuje (žr. 3.1), puslapių eiliškumas toks: 313, 318, 319, 316, 317, 314, 315, 320. Ši klaida hektografuotųjų turbūt buvo greitai pastebėta, kituose 11 egzempliorių p. 313–320 eina iš eilės.

Ne iš eilės sudėtus p. 321–328 turi aštuoni egzemplioriai: KAKA (žr. 3.1), LLTIB Nr. 1 (žr. 3.2), UKM (žr. 3.6), VDKM (žr. 3.7), VUB Nr. 1 (žr. 3.8), Nr. 3 (žr. 3.10), Nr. 4 (žr. 3.11) ir Nr. 5 (žr. 3.12). Juose p. 321–328 eiliškumas toks: 321, 326, 327, 324, 325, 322, 323, 328. Iš eilės p. 321–328 sudėti keturiuose egzemplioriuose: LLTIB Nr. 2 (žr. 3.3), LMAVB (žr. 3.4), LNB (žr. 3.5) ir VUB Nr. 2 (žr. 3.9).

2.4. Sutampantys taisymai. Perrašant konspektus hektografiniu rašalu neišvengta klaidų. Veikiausiai patys hektografuotojai pastebėjo paginacijos klaidą – p. 96 pažymėtas „86“; visuose išlikusiuose egzemplioriuose ta pačia rašysena juodu rašalu skaitmuo <8> pataisytas į <9>.

Atrodytų, kad hektografuojant *Lietuvišką kalbomokslį* pastebėta ir pataisyta dar keletas vietų, kur perrašant hektografiniu rašalu buvo praleisti teksto fragmentai. Vis dėlto pataisyti (papildyti) ne visi egzemplioriai (žr. toliau, 3).

IŠLIKUSIŲ JAUNIAUS *LIETUVIŠKO KALBOMOKSLIO* EGZEMPLIORIŲ YPATYBĖS

Visuose išlikusiuose *Lietuviško kalbomokslio* egzemplioriuose esama proveniencijų ir skaitytojų priedašų, taisyčių²⁸, įterpimų į tekstą²⁹, pabraukimų, paryškinimų. Proveniencijos atskleidžia, nors ir nedidelę, *Lietuviško kalbomokslio* auditorijos dalį, o įvairūs taisymai, papildymai rodo, kad ši gramatika skaityta ir analizuota. Be to, skaitytojų pastebėtos klaidos, jei jos nėra atsiradusios hektografuojant, ateityje galėtų padėti nustatyti *Lietuviško kalbomokslio* protografą.

²⁸ Toliau pavyzdžiuose taisymus rodo ženklas <→>.

²⁹ Skaitytojų įterpti fragmentai žymimi <[]>.

3.1. Kauno arkivyskupijos kurijos archyvo egzempliorius (422)³⁰. KAKA egzempliorius į bibliografijos leidinius neįtrauktas. Jo nugarėlės viršuje užklijuota popierinė lipdė su juodu flomasteriu užrašyta signatūra „422“, o žemiau lipdė su užrašu mašinraščiu: „LIETUVIŠKAS KALBOMOKSLIS BALTIKO PADANGESE 1897 m. / hektografuotas rankraštis, 338 puslapių, autorius nenurodytas.“ (po šiuo užrašu matyti ir buvusi senesnė popierinė lipdė).

Į Kauno arkivyskupijos kurijos archyvą *Lietuviško kalbomokslio* egzempliorius pateko veikiausiai vadovaujant Petrui Veblaičiui 1943–1958 m. Tuo metu iš dokumentų, likusių išformavus ankstesnį archyvą³¹, pradėtas formuoti naujas. Tokio tipo užrašais, koks priklijuotas ant aptariamojo egzemplioriaus nugarėlės, Veblaitis ženklino ne tik archyvines bylas, bet ir savo asmeninės bibliotekos knygas³².

3.1.1. Proveniencia. KAKA egzemplioriaus viršutiniame priešlapyje ir antraštiniam lape juodu rašalu užrašytas dabar nežinomo ankstesnio savininko asmeninės bibliotekos knygos numeris „Nr. 486.“

3.1.2. Rankraštiniai priedašai ir taisymai. KAKA egzemplioriuje esama priedašų ir taisymų mėlynu ir paprastu pieštuku.

P. 19 eil. paprastu pieštuku iš viršaus įterptas žodis *tarsnio*, veikiausiai praleistas perrašant tekstą hektografiniu rašalu arba buvęs praleistas protografe: *rašyba gāli veizdėti į kėturis atžvilgius: || [...] 3. į ištarmę tō patiēs [tarsnio] pās kitų zmonių tōs pačios kalbōs*. Jaunias vartotas terminas *tarsnis* ‘garsas’ įterptas ir dar septyniuose egzemplioriuose (LLTIB Nr. 1, LMAVB, LNB, UKM, VUB Nr. 2, Nr. 4 ir Nr. 5)³³.

P. 153 eil. mėlynu pieštuku prierieveiksmio *viėnaip* iš viršaus įterptas priešdėlis *ne-*, galbūt irgi praleistas perrašant:

tarminė raszyba || [15] kiék galédama táikina iř rėdina tarmės lietúvisz-||kos kalbōs tarp savęs iř trókszta, kád visì raszytu || viėnaip nořs iř [ne] viėnaip³⁴ isztaria tūs pacziūs žodžiūs.

30 KAKA egzempliorius 2024 m. rugsėjo mėnesį publikuotas internete: <<https://ia804603.us.archive.org/14/items/jaunius-lietuviskas-kalbamokslis-1897/Jaunius%2C%20Lietuviskas%20kalbamokslis%2C%201897.pdf>> [žiūrėta 2024 m. rugsėjo 9 d.].

31 KAMUNTAVIČIENĖ, Vaida. Kauno arkivyskupijos kurijos archyvaras kun. Petras Veblaitis (1895–1972). *Soter*, 2010, Nr. 34, p. 106.

32 Už informaciją dėkoju Kauno arkivyskupijos kurijos archyvarui dr. Kęstučiui Raškauskui.

33 JaunLKG šiame sakinyje taip pat yra žodis *tařsnjō* 1.

34 Plg. JaunLKG 7: *nevīnaip*.

P. 16 15 eil. mėlynu pieštuku išbraukta lotyniško veiksmazodžio *soluere* raidė <u>: *soluere* → *solere*³⁵.

P. 23 7–8 eil. sakinyje *žodžių viduryje q, ę, į, u negali stovėti prieš k, t, p, g, d, b; todėl pjė, trjė* paprastu pieštuku pabraukta *žodžių viduryje ir pjė, trjė*, parašėje paprastu pieštuku pasižymėta „19“, t. y. nuoroda į p. 19, kuriame rašoma apie dvigarsį [an].

P. 25 11 eil. mėlynu pieštuku pataisyta klaida: *kārj (favum) → kōrj*³⁶ (*favum*), p. 27 4 eil. *būrome → būvome*³⁷.

P. 54 virš 1 eil. paprastu pieštuku įterptas fragmentas:

ribà tarp Augštaičių ir Zemaičių prasideda || nū Kuřšo siėnos, pavařdziui sàkant Vegeriū mies–||telio ir eina pař Krūpiūs, prō Szauliū szālį sta–||čėi ànt Rasėinių; iš tèn pasisuka į vākarus || ànt Tauragės liñkau liğ Nēmuno ūpės, tolėsnei || Panemuneis liğ Baltijōs jūrių, nūo tōs ribōs [i] ||[54] [i rytūs kalba augštainiškai – i] vākarus – žemaitiškai³⁸.

Ši galbūt hektografuojant praleista sakinio dalis prirašyta ir dar devyniuose egzemplioriuose: LLTIB Nr. 1 (žr. 3.2.2) ir Nr. 2 (žr. 3.3.2), LMAVB (žr. 3.4.1), LNB (žr. 3.5.1), UKM (žr. 3.6.1), VUB Nr. 2 (žr. 3.9.2), Nr. 3 (žr. 3.10.2), Nr. 4 (žr. 3.11.2) ir Nr. 5 (žr. 3.12.2). Visuose prierašuose yra neįprastas žodis *augštainiškai* ‘aukštaitiškai’, nors *Lietuviškame kalbomokslyje* vartojamas variantas *augštaitišk*³⁹. Galbūt prierašai nurašyti iš vieno egzemplioriaus į kitą. Juo labiau, kad KAKA egzemplioriuje p. 53 pabaigoje priešdėlis *į* neįskaitomas, tad pakartotas prieraše p. 54. O kituose egzemplioriuose p. 53 *į* įskaitomas, bet vis tiek pakartotas p. 54 (išskyrus LMAVB ir VUB Nr. 3; VUB Nr. 4 *į* neįskaitomas, bet prirašytas p. 53; žr. 3.11.2) – kyla įspūdis, kad prierašas tiesiog nusirašytas.

P. 65 1 eil. pabaigoje paprastu pieštuku papildytas sakiny:

Vīnlinkosios balsės yrà vīnos grīynos arbà bur–||nīnes, kitos nōsburnines: a) grīynosios vīnos yrà || truīmpos a, e, i, u; kitos ilgos: o, e, y, (ī) ū, b) nōs[–]||burninės q, ę, į, u žōdžių viduryje visadōs ilgos, || [65] kàrtais truīmpos. [gale kartais ilgos]⁴⁰.

35 Plg. JaunLKG 7: *solēre*.

36 Plg. JaunLKG 11: *kōrj*.

37 Plg. JaunLKG 12: *būvōme*.

38 Plg. JaunLKG 23: *Nū tōs tribōs įn rūtūs ir pītūs visī kalba augštaitiškai, įn vākarus ir žīmjus – žemaitiškai*.

39 LKŽe variantas *augštainišk* – nefiksuotas.

40 JaunLKG 29 šis fragmentas kiek kitoks: *nōsburninės: qn, ęn, įn, ūn; q, ę, į, u – ilgōs ir q, ę, į, u – truīmpōs*.

Toks pat papildymas (tik tekstas vienur kirčiuotas, kitur ne) yra dar devyniuose egzemplioriuose: LLTIB Nr. 1 (žr. 3.2.2) ir Nr. 2 (žr. 3.3.2), LMAVB (žr. 3.4.1), LNB (žr. 3.5.1), UKM (žr. 3.6.1), VUB Nr. 2 (žr. 3.9.2), Nr. 3 (žr. 3.10.2), Nr. 4 (žr. 3.11.2) ir Nr. 5 (žr. 3.12.2).

P. 73 8 eil. pradžioje paprastu pieštuku iš viršaus įterptas veiksmožodis *ištaria*:

Saulėtekinei Augštaičiai (apliñk Anýk-||ščius párdirbo visàs ilgósės balsės vidurinio il-
||gùmo, jėi jòs stóvi priėš priėgaidą arbà žòdžių || galė; teĩp žòdžei: vežýs, akmũ tũri
teĩ vidutĩ-||nes balses y, u noĩs kitos taĩmes tókias balsės || [ištaria] teĩp ilgai, kaip ir
žòdžių viduryjė⁴¹.

Toks taisymas yra ir LLTIB Nr. 1 (žr. 3.2.2) bei Nr. 2 (žr. 3.3.2), LNB (žr. 3.5.1), UKM (žr. 3.6.1) ir VUB Nr. 5 (žr. 3.12.2).

KAKA egzemplioriuje paryškinta keletas neryškių, neįskaitomų raidžių. P. 18 *nevėizdžiant* mėlynu pieštuku paryškintos prasčiau atsispaudusios raidės <v> ir <t>, *įsztariamas* – <r>.

Kaip matyti, keturi taisymai (visi paprastu pieštuku) kartojasi kituose *Lietuviško kalbomokslio* egzemplioriuose, o mėlynu pieštuku – būdingi tik šiam egzemplioriui.

3.2. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos egzempliorius Nr. 1 (F 1 – 2232). LLTIB Nr. 1 egzempliorių užfiksavo Skrodenis⁴², į LB jis nebuvo įtrauktas. Egzempliorius defektinis, be antraštinio lapo. Viršutiniame neklijuotame priešlapyje paprastu pieštuku užrašytas autorius: „Kun. Kaz. Jaunius“ ir dabartinis LLTIB inventorinis numeris „In. R – 2232“.

3.2.1. Proveniencijos. Ant LLTIB Nr. 1 egzemplioriaus nugarėlės priklijuotos dvi lipdės: vienoje ranka juodu rašalu užrašytas pavadinimas ir savininko inicialai: „Jauni[aus] Grama[tika] G. L.“; antroje – numeris „6 2/41“. Tas pats numeris juodu rašalu užrašytas viršutinio klijuoto priešlapio kairiajame viršutiniame kampe. P. 1 užrašas juodu rašalu „Gabrys Liutkus“ rodo, kad egzempliorius priklausė Gabrieliui Liutkevičiui (1880–1926), Kazanės, Mintaujos, Sankt Peterburgo gimnazijų, Sankt Peterburgo universiteto Teisės fakulteto auklėtiniiui, dalyvavusiam studentų lietuvių draugijos veikloje⁴³. Jūrėtės Laučiūtės duomenimis, Liutkevičius Sankt Peterburge buvo suorganizavęs lituanistinius

⁴¹ Plg. JaunLKG 33: *kítos taĩmes tòkjas balsės į štarja taĩp ilgai*.

⁴² SKRODENIS, Stasys. *Kalbininko Kazimiero Jauniaus rankraštinis palikimas*, p. 39, Nr. 69; p. 41, Nr. 73.

⁴³ VALAITIENĖ-LIUTKEVIČIŪTĖ, Antanina; VALAITIS, Jonas. Liutkevičius Gabrys. Iš *Lietuvių enciklopedija*. Bostonas, 1958, t. 16, p. 376.

kursus⁴⁴, tad ši gramatika jam turėjo būti pravarti. Žinoma, kad jis turėjo ir Petro Avižonio hektografinę *Lietuvišką Gramatikėlę* (1898–1899)⁴⁵.

Priešantraštinio lapo *verso* pusėje ir p. 338 esantis apskritas violetinis antspaudas „LIETUVIŲ MOKSLO DRAUGIJA 1907.“ rodo vėlesnę šio egzemplioriaus priklausomybę. Iš Lietuvių mokslo draugijos jis atiteko Vilniaus literatūros muziejui – tai liudija apskritas violetinis antspaudas „VILNIAUS LITERATŪROS MUZIEJUS“ priešantraštiniame lape ir apatinio neklijuoto priešlapio *verso* pusėje. Šis muziejus buvo įkurtas 1941 m. Vilniuje, Antakalnio g. 6⁴⁶. Lietuvių mokslo draugijos biblioteka ir archyvas tada jau buvo saugomi tuometiniame Lietuvių literatūros institute⁴⁷.

3.2.2. Rankraštiniai priedašai ir taisymai. LLTIB Nr. 1 egzemplioriuje priedašai rašyti juodu rašalu ir paprastu pieštuku. P. 1 9 eil. juodu rašalu iš viršaus įterptas žodis *tarsnio* (žr. 2 pav.); kaip minėta 3.1.2, šis taisymas yra ir septyniuose kituose egzemplioriuose.

P. 2 1 eil. juodu rašalu iš viršaus įterptas prielinksnis *pas: nū pāt pradžiōs pagal tarsniu rāše Indėnai, ||[2] Graīkai, Romėnai ir [pas] Lietūviu Kuršaitis*⁴⁸. Toks pat taisymas yra ir VUB Nr. 2 (žr. 3.9.2), Nr. 4 (žr. 3.11.2) bei Nr. 5 (žr. 3.12.2) egzemplioriuose.

LLTIB Nr. 1, kaip dar devyniuose egzemplioriuose (žr. 3.1.2), p. 54 prieš 1 eil. iš viršaus juodu rašalu įterptas fragmentas: *į rytus kalba augštainiškai į*. Šio egzemplioriaus p. 53 pabaigoje gana gerai atsispaudęs ir įskaitomas prielinksnis *ĩ*, bet, nepaisant to, kitame puslapyje įterptasis fragmentas irgi pradėtas *į* – veikiausiai šis priedašas nusirašytas (pavyzdžiui, KAKA egzemplioriuje p. 53 *ĩ* neįskaitomas).

P. 65 1 eil. juodu rašalu papildytas sakiny (taip pat devyniuose kituose egzemplioriuose [žr. 3.1.2]):

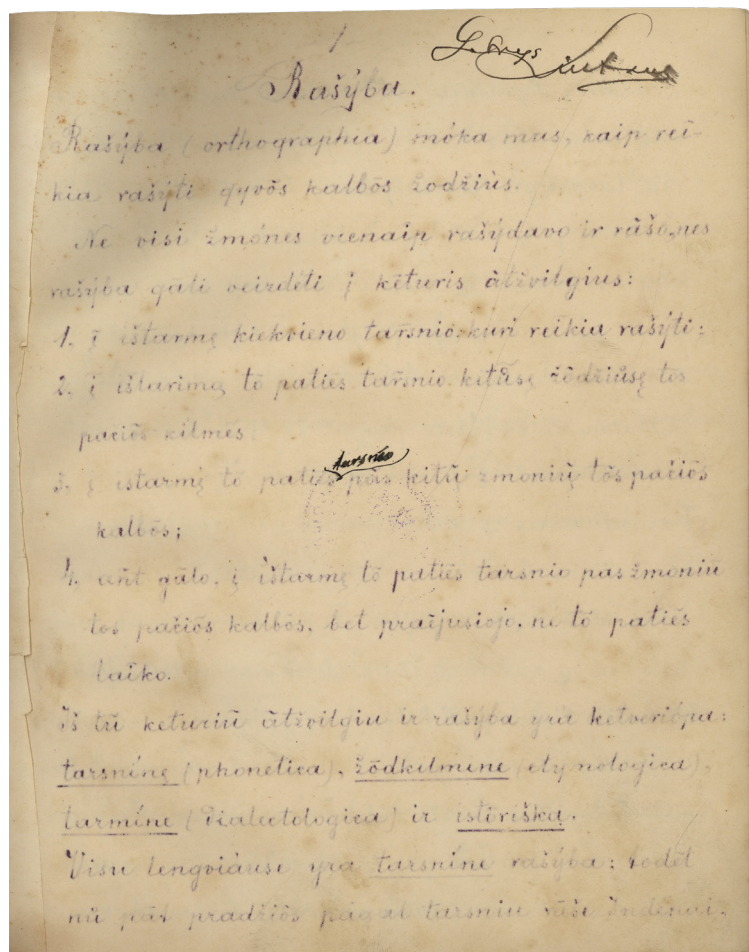
⁴⁴ LAUČIŪTĖ, Jūratė Sofija. *Peterburgas Lietuvos mokslo ir kultūros istorijoje*. Vilnius, 2002, p. 59.

⁴⁵ VENCKIENĖ, Jurgita. *Petras Avižonis. Lietuviška Gramatikėlė (1898–1899)*. *Bibliotheca Archivi Lithuanici* 12. Vilnius, 2022, p. 58.

⁴⁶ ŁYSAKOWSKI, Jan. Vilniaus Literatūros Muziejaus projektas, 1941–03–21. LLTIB R, F 60 – 602; BORUTA, Kazys. Raštas *Naujosios Lietuvos* redakcijai dėl informacinio pranešimo apie Vilniaus Literatūros Muziejaus darbą, 1941–11–28. LLTIB R, F 60 – 579.

⁴⁷ Žr. BORUTA, Kazys. Raštas Lietuvių literatūros instituto direktoriui dėl knygų, rankraščių ir kitų eksponatų Vilniaus Literatūros Muziejui, 1941–06–07. LLTIB R, F 60 – 582.

⁴⁸ Plg. JaunLKG [1]: *nū pāt pradžiōs pagal tarsnij rāše indėnai, graikaĩ, rōmėnai ir pās litūvojų Kuršaitys*.

2 PAV. Kazimiero Jauniaus *Lietuviškas kalbomokslis*: skaitytojo įterptas žodis tarsnio. LLTIB R, F 1 – 2232, p. 1.

Vėlinčiosios balsės yra vėnos grėnos arba bur-||nės, kitos nėsburnės: a) grėnosios vėnos yra ||truėpos a, e, i, u; kitos ilgos: o, e, y, (ī) ū, b) nės[-]||burnės q, ę, j, y žodžių viduryje visadės ilgos, || [65] kartais truėpos. [gale kartais ilgos].

Prierašas iš viršaus pažymėtas skaitmeniu <1>, o fragmentas kartais truėpos – skaitmeniu <2>, t. y. jie turėtų būti sukeisti vietomis: *nėsburnės q, ę, j, y žo-

džių viduryjė visadōs ilgos, gale kartais ilgos, kartais trumpos. Sukeisti fragmentus vietomis nurodyta penkiuose egzemplioriuose (LMAVB, UKM, VUB Nr. 2, Nr. 4 ir Nr. 5) iš devynių.

P. 73 8 eil. pradžioje juodu rašalu iš viršaus įterptas uždaramasis skliaustas ir veiksmožodis *ištaria* (jis įterptas dar penkiuose kituose egzemplioriuose [žr. 3.1.2]):

Saulėtekeinei Augštaičiai (apliñk Anyk-||ščius]) pādirbo visās ilgōsės balsės vidurinio il-||gūmo, jėi jōs stōvi priēš priēgaidą arbā žōdžių || galē; tēp žōdžei: vežys, akmū tūri teñ vidutė-||nes balsės y, u noīs kitos tāmes tōkias balsės || [ištaria] tēp ilgāi, kāp ir žōdžių viduryjė.

P. 143 paskutinėje eil. juodu rašalu iš apačios įterpta nuoroda į papildymą, prirašytą gramatikos pabaigoje:

Prīgaidos nekilnōja visē tokē žōdžei, kurē || jā tūri vīnskaitlio vardinyje aīt trečiōsios || sājamos arbā dār toliaūs nū gālo ir daugy-||be tokiū, kuriū tvirtaprāde prīgaida kriñta || aīt antrōsios nū gālo: anyta (vyro mōtyna pā-||čėi) [√ žurek gali] lentyna, mēnesina, pāsaka, pastūrlakos.

„Gale“, t. y. paskutiniame p. 338, juodu rašalu prirašyta: √ *ant puslapio 143 aša-ra, apitamsa, apivoka, balanda, dalybos, Klaipeda, kupeta, || lakštiñgala (aplink Keidana*⁴⁹ *kalba lakštingalas)* (žr. 3 pav.). Tie patys pavyzdžiai skirtingomis rašysenomis ir ortografija prirašyti dar penkiuose egzemplioriuose: LLTIB Nr. 2 (žr. 3.3.2), LMAVB (žr. 3.4.1), UKM (žr. 3.6.1), VUB Nr. 2 (žr. 3.9.2) ir Nr. 3 (žr. 3.10.2).

P. 219 6–7 eil. juodu rašalu ištaisytas neteisingai perrašytas lotyniškas žodis: *vīnas, vīnā [...]* *prasmē || atsāko lotyniškam unus ir būdvardžiui merus || (vīnā druskā – gyvā druskā; vīnas pīnas me-||runi → merum lac*⁵⁰. Kitų egzempliorių skaitytojai šios klaidos nepastebėjo ir netaisė. P. 308 9 eil. juodu rašalu tematinė veiksmožodžio forma pataisyta į atematinę: *līku → līktu*⁵¹.

Neaiškios vietos paryškintos. P. 33 prastai atsispaudęs dešinysis kraštas: 11 eil. paprastu pieštuku paryškintas žodis *kād*, 12 eil. žodžio *neaiškus* fragmentas *aiškus*, 13 eil. *trečiōsios – trečiō*, 14 eil. *atsākome – kom*, 16 eil. *šaliñ* raidė <š>

49 Po *Keidana* nubrauktas skliaustas.

50 Plg. JaunLKG 118: *merum lac*.

51 Plg. JaunLKG 150: *līktu*.

3.3. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto egzempliorius Nr. 2 (F 1 – 4482). LLTIB saugomas antrasis egzempliorius į bibliografijos leidinius neįtrauktas. Viršutiniame neklijuotame priešlapyje paprastu pieštuku užrašytas LLTIB inventorinis numeris „In. R – 4482“.

3.3.1. Proveniencijos. Ankstesni LLTIB Nr. 2 egzemplioriaus savininkai nežinomi. Priešanraštinio lapo *verso* pusėje nubrauktas mėlynu rašalu užrašytas inventorinis numeris „Inv. 5447“. Viršelio apatinėje pusėje yra lipdė su violetiniu antspaudu „5923“. Apatinio neklijuoto priešlapio apačioje pieštuku užrašyta data „2-IV-28“.

3.3.2. Rankraštiniai priedašai ir taisymai. LLTIB Nr. 2 egzemplioriuje rankraštinį priedašų ir taisymų nedaug: keletas su kitais egzemplioriais sutampančių papildymų pieštuku ir taisymas juodu rašalu. P. 54 1 eil. paprastu pieštuku įterpta: *į rytūs kalba – augštainiškai* – *ĩ*⁵² (p. 53 paskutinis žodis – priešdėlis *ĩ* – įskaitomas, bet pakartotas ir p. 54 įterptame fragmente). Kaip minėta, toks fragmentas prirašytas dar devyniuose egzemplioriuose (žr. 3.1.2).

Dar vienas papildymas, pasikartojantis tuose pačiuose devyniuose egzemplioriuose (žr. 3.1.2), prirašytas p. 65 1 eil. pabaigoje taip pat paprastu pieštuku: *gale kartais*⁵³ *ilgos*.

P. 73 8 eil. pradžioje paprastu pieštuku iš viršaus įterptas veiksmazodis *ištaria* (taip pat penkiuose kituose egzemplioriuose [žr. 3.1.2]).

P. 114 9 eil. juodu rašalu pataisyta lotyniško žodžio klaida *Zōdzių linksnīavimę reikia* || *atskirti trīs daiktūs*: a) *gymę* (*gemus*⁵⁴ → *genus*) b) *liñksnį* || (*casum*) *iř c) skaitlių* (*numerum*).

Aptariamojo egzemplioriaus p. 143 papildytas kaip penki kiti egzemplioriai (žr. 3.2.2): paskutinėje eilutėje po žodžiu *pāčei* paprastu pieštuku įterpta pastaba „√ žiurek gale“. P. 338, paskutiniame puslapyje, po tekstu paprastu pieštuku prirašyta: √ *ant puslapio 143 išlaista: ašara, apytamsa, balanda, || dalybos, klaipeda, kupeta; lakštiņgala (apliñk – Kvedarna || lakštiņgalas*.

Visi LLTIB Nr. 2 papildymai, pasikartojantys kituose egzemplioriuose, rašyti paprastu pieštuku, tarsi tuo pačiu metu.

3.4. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos egzempliorius (F 29 – 518). LMAVB egzempliorius į bibliografijos leidinius neįtrauktas. Pradedant anraštiniu puslapiu pieštuku dešiniajame viršutiniame kampe sunumeruoti lapai, iš viso 170. Šis skaičius pieštuku užrašytas apatiniame

52 Po į pradėta rašyti ir nubraukta *v*.

53 Po *kartais* pradėta rašyti ir nubraukta *igl*.

54 Plg. JaunLKG 48: *genus*.

neklijuotame priešlapyje. Į LMAVB šis egzempliorius pateko prieš 1962 m.⁵⁵ Antraštiniame lape pieštuku užrašyta ankstesnė signatūra „LRK – 518“:

3.4.1. Rankraštiniai priedašai ir taisymai. LMAVB egzemplioriuje yra keletas taisymų ir paryškinimų paprastu pieštuku bei juodu rašalu. Jau minėtas kitiems septyniems egzemplioriams būdingas taisymas (žr. 3.1.2) – p. 19 eil. paprastu pieštuku įterptas kirčiuotas žodis *tařsnio* (kituose egzemplioriuose nekirčiuotas, išskyrus VUB Nr. 4).

Kitas, irgi jau minėtas, devyniuose kituose egzemplioriuose esantis atvejis (žr. 3.1.2) – p. 54 virš 1 eil. paprastu pieštuku užrašyta praleista sakinio dalis *rytus visi kalba augřtainiřkai, į*. Papildydamas skaitytojas žvilgtelėjo į ankstesnį p. 53 ir ten esančio priešdėlio *į* įterptame fragmente nebekartojo.

Dar vienas taisymas, taip pat jau aptartas, pasikartojantis devyniuose kituose egzemplioriuose (žr. 3.1.2), – p. 65 1 eil. pabaigoje paprastu pieštuku prirašytas fragmentas:

Vĩnlĩkosios balses yrà vĩnos grĩnos arbà bur=||nĩnes, kĩtos nòsburnĩnes: a) grĩnosios vĩnos yrà || truĩmpos a, e, i, u; kĩtos ilgos: o, e, y, (ĩ) ū, b) nò[-]||sburninès ą, ę, į, ū žodžių viduryje visadòs ilgos, ||kaĩtais truĩmpos. [gale kartais ilgos.]

Be to, pieštuku prirašytas fragmentas iš viršaus pažymėtas skaitmeniu <1>, o *kaĩtais truĩmpos* – <2>, taigi nurodyta juos sukeisti vietomis.

P. 143 19 eil., kaip ir penkiuose kituose egzemplioriuose (žr. 3.2.2), paprastu pieštuku po *pāčei* iš apačios įterpta nuoroda „^x√ žiurek ant galo“. Paskutiniame p. 338, po tekstu, paprastu pieštuku prirašytas p. 143 praleistas teksto fragmentas: *ant puslapio 143 išlaista: ařara, apytamsa, apyvoka, ba-||landa, dalybos, Klaĩpeda, kupeta lakřtiĩgala (aplink Kve-||darną – lakřtiĩgalas*.

P. 246 17 eil. paprastu pieštuku taisyta: veiksmazodžio *draudžiũ* pirmas skiemuo *drau-* paryškintas pieštuku ir nubrauktas, iš viršaus užrašyta *bau*.

Aptariamajame egzemplioriuje yra paryškintų neįskaitomų vietų: p. 91 1 eil. pabaigoje paprastu pieštuku žodžio *iřtařti* priešdėlis *iř*, 22 eil. *sántaros* fragmentas *santaro*. P. 169 paskutinėje eilutėje juodu rašalu apvedžiotas junginio *daũgskaitlio var-||dĩnis* fragmentas: *io var-*; p. 242 16 eil. *skinũ – kinũ*. P. 246 18 eil. paprastu pieštuku paryškinta žodžio *draudžiũ* dalis *aud*, p. 247 15 eil. prirašytas nesimatantis *reĩřkiau* fragmentas *reĩř*.

Visi taisymai daryti pieštuku, du iš trijų paryškinimų – juodu rašalu.

55 Už informaciją dėkoju LMAVB Rankraščių skyriaus vedėjai Erikai Kuliešienei.

3.5. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos egzempliorius (A 35/897). Egzempliorius bibliografijos leidiniuose neminėtas. Jis įrištas nauju kietu juodos spalvos viršeliu. Turi tokius dabartinės saugojimo vietos ženklus: apatinio viršelio dešiniajame viršutiniame kampe lipdė „LTSR Valst. Resp. Biblioteka“ su dabartine signatūra „A 35/ 897“; pieštuku ji užrašyta ir antraštinio lapo *verso* pusėje, čia pat yra violetinis antspaudas „Lietuvos TSR VALSTYBINĖ BIBLIOTEKA“; juodu rašalu užrašyta „L“ ir juodas antspaudas „16089“. Antspaudai pakartoti ir p. 17. Provenienčių šis egzempliorius neturi.

3.5.1. Rankraštiniai priedai ir taisymai. Daugiau skaitytojų žymų yra pirmoje aptariamojo egzemplioriaus pusėje; rašyta ir žymėtasi paprastu, violetiniu pieštuku bei juodu rašalu. Naujesnės žymos darytos juodu tušinuku.

P. 19 eil. iš viršaus paprastu pieštuku įterptas žodis *tarsnio*, kaip septyniuose kituose egzemplioriuose (žr. 3.1.2).

P. 7–8 paryškinti neįskaitomi fragmentai, bet kartu ir pasibrauktos svarbios vietos, kai kurie žodžiai ir pataisyti, sukirčiuoti. P. 7 violetiniu pieštuku paryškinta: 11 eil. *žodžius* fragmentas *džiūs*, *ištariant*; 13 eil. *ištarti*, *drauge* <e>, *su balsimis* → *su balse*, 14 eil. *pusbalsemis* – *balsėmis*, raidės <j, v, l>, *Paviždzei* fragmentas *aviždzei*, *kalbà*, *galvą*; 15 eil. *gėlti* (ir pabraukta *ėlti*), *keisti*, *geisti*, žodžio *kiaune* sukirčiuotas ir pabrauktas <aũ>; 16 eil. pabraukta *gvýldyti* fragmentas *ýldy*, *grąžtas* – *žt*; 17 eil. *jėknos* – *kn*, *drignis* – *ig*; *dygsnenis* – *gsn*. P. 8 violetiniu pieštuku prirašyta neatsispaudusi ar išblukusi 1 eilutė: [*balsin*–]*gosiomis*, *bebalsės su bebalsėmis*, *todėl gyvojė kalbojė*; 2 eil. pabaiga *balsinguju*, *neį balsin*–; 11 eil. *ryšes* → *ryšės* – sukirčiuota, bet paraštėje pasižymėtas klaustukas.

P. 10–15 taip pat įdėmiai skaityti, pasibrauktos svarbios vietos, pasižymėtas kai kurių žodžių vertimas. P. 10 paprastu ir violetiniu pieštuku 3 eil. sakinyje *d ir t su s dūda ts sudetiniūšę žodžiūšę* pabraukta *žodžiūšę*; 4 eil. virš *pėdsakas* paprastu pieštuku užsirašytas vertimas į lenkų kalbą *ślad*; 11 eil. sakinyje *d ir t su d ir t sudetiniūšę žodžiūšę dūda vieną d arba t pagal tō, katrą sántara būvo* violetiniu pieštuku dviem brūkšniais pabraukta *katrą*, 13 eil. – pavyzdys *atadrekis*.

P. 11 violetiniu pieštuku viršutinėje paraštėje virš žodžio *mėstas* užsirašytas vertimas į lenkų kalbą *rzucony*; 6 eil. sakinyje *d ir t su k sudetiniūšę žodžiūšę dūda tk* – iš *medkotis*, *briedkriaunis*, *bit–koris*, *dārome metkotis*, *brietkriaūnis* violetiniu pieštuku pasibraukti sudurtiniai žodžiai *medkotis*, *briedkriaunis*; 16 eil. violetiniu pieštuku paryškinta ir pataisyta: *tikrases* → *tikrosios* žodžių *sántaras* *parodo tókias žodžių atmainas*.

P. 12, skaitydamas apie priebalsių asimiliaciją, skaitytojas violetiniu pieštuku 3 eil. pasibraukė pavyzdžius *eiti*, *užėiti*, 4 eil. *išeiti*, 7–8 eil. *sukrius*, *deglas*; 14 eil. pasibrauktas terminas *vientisiūsius* ir pataisytas kirčiavimas: *žodžius* → *žodžius*;

18 eil. violetiniu pieštuku pasibrauktas *pármainų* (priešdėlis *par-* dviem brūkšniais).

P. 13 4–5 eil. violetiniu pieštuku pabraukti *teberà, aňtraip* – veikiausiai atkreiptas dėmesys į kirčiavimą, nes kirčiuoti skiemenys pabraukti dviem brūkšniais. Panašiai ir p. 14: 16 eil. pasibraukti *iszsiszkàide, vienaip, isztariamias, kítaip*, o trijų pastarųjų žodžių kirčiuoti skiemenys – dviem brūkšniais. P. 15 3 eil. violetiniu pieštuku dviem brūkšniais pasibrauktas kitaip negu ankstesniame puslapyje sukirčiuotas žodis *viénaip* (2×), 8 eil. dviem brūkšniais pabrauktas *saulélydynei* fragmentas *lydin*, 12 eil. *liéžti, iészmas*, 14 eil. *kiélė*. Toliau kirčiavimas nebežymėtas.

P. 28 juodu tušinuku pabraukti terminai: 9 eil. *viéntisu*, 11 eil. *sudétiniu sakiniiu*. Šis skaitytojas veikiausiai studijavo sintaksę, nes p. 39 dešinėje paraštėje juodu tušinuku vertikaliu brūkšniu pasižymėjo medžiagą apie beasmenius sakinius, p. 40 kairėje paraštėje ir p. 41 dešinėje – apie tarinio jungtį, kairėje – apie tarinio vardinę dalį, p. 43 dešinėje juodu tušinuku, o kairėje paprastu pieštuku – apie tarinių rūšis. P. 43 13 eil. paprastu pieštuku pasibraukta *pirmàsis liňksnis* ‘vardininkas’ sakinyje *Būdvardines apýsakos liňksnis yrà visuomet pirmàsis liňksnis, bêt ne šeštàsis, arbà padárginis (instrumentalis); pāv: tàs peĩlis gėras, tàs peĩlis būs gėras; bet lietúviškai negáli sakýti: tàs peĩlis būs gerù*. P. 45 dešinėje paraštėje juodu tušinuku pasibraukta medžiaga apie tariniu einantį dalyvį, 16 eil. pasižymėta, kur prasideda pavyzdžiai: pasibrauktas žodis *Paveikslai*. Tuo pačiu juodu tušinuku p. 42 18 eil. skaitytojas paryškino žodžio *labai* pradžią *la*.

P. 54 viršutinėje paraštėje, kaip dar devyniuose egzemplioriuose (žr. 3.1.2), paprastu pieštuku įterptas fragmentas *į rytùs kalba augštainiškai – į* (p. 53 pabaigoje prielinksnis *į* matyti). P. 65 1 eil. tokiu pat pieštuku tekstas papildytas *gale kartais ilgos* (taip pat devyniuose kituose egzemplioriuose [žr. 3.1.2]). Iš p. 54 įterpto fragmento raidės <š> ir p. 65 <s> formos galima spėti, kad abu jie rašyti to paties asmens. Tai leidžia spėti, kad egzemplioriuose pasikartojantys taisymai nurašyti nuo jau pataisyto *Lietuviško kalbomokslio*.

P. 73 8 eil. pradžioje pieštuku įterptas žodis *ištaria*, kaip dar penkiuose egzemplioriuose (žr. 3.1.2).

Be jau minėtų paryškinimo atvejų, esama dar keleto. P. 32 18 eil. paprastu pieštuku paryškinta žodžio *smiltis* dalis *iltis*, p. 208 12 eil. juodu rašalu *daugýbeje* paskutinė <e>, *tarmių*; 13 eil. netiksliai apvedžiotas *atsákantji* → *atsakantieji*; 15 eil. *ródo jóg* → *rodo jog* (apvedžiota, bet be kirčio ženklų).

3.6. Ukmergės kraštotyros muziejaus egzempliorius (R 731)⁵⁶. Egzempliorius į bibliografijos leidinius neįtrauktas. Ukmergės kraštotyros muziejaus inventorinėje knygoje įrašytas 1980 m. balandžio 4 d.⁵⁷; iš kur gautas, nežinoma. Ant nugarėlės buvusi lipdė su pavadinimu (dabar jo nebesimato).

UKM egzemplioriaus viršutiniame klijuotame priešlapyje pieštuku užrašytas numeris: „UkKM 3203“. Proveniencijų šis egzempliorius neturi.

3.6.1. Rankraštiniai priedašai ir taisymai. UKM egzemplioriuje visi priedašai rašyti viena rašymo priemone – pieštuku, visi taisymai kartojami kituose egzemplioriuose. P. 19 eil. paprastu pieštuku įterptas *tarsnio*, kaip ir septyniuose kituose egzemplioriuose (žr. 3.1.2).

P. 54 virš 1 eil. pieštuku įterptas fragmentas (taip papildyti dar devyni egzemplioriai, žr. 3.1.2): *į rytus kalba augštainiškai į*. Nors priešdėlis *į* įskaitomas ir p. 53 pabaigoje, jis pakartotas įterptajame fragmente.

P. 65 1 eil. pabaigoje pieštuku papildytas sakiny (žr. 4 pav.), kaip ir devyniuose kituose egzemplioriuose (žr. 3.1.2):

Vĩnlĩnkosios balses yrà vĩnos grĩynos arbà bur-||nĩnes, kitos nòsburnines: a) grĩynosios vĩnos yrà || truĩmpos a, e, i, u; kitos ilgos: o, e, y, (ĩ) ū, b) nòs[-]||burninès a, e, i, u žòdžių viduryjè visadòs ilgos, || kartais truĩmpos. [gale kartais ilgos].

Be to, įterptasis fragmentas iš viršaus pažymėtas skaitmeniu <1>, o *kaĩtais truĩmpos* – skaitmeniu <2>, tad jie turėtų būti sukeisti vietomis.

P. 73, kaip ir dar penkiuose egzemplioriuose (žr. 3.1.2), prieš 8 eil. iš viršaus paprastu pieštuku įterptas trūkstamas žodis *ištaria*.

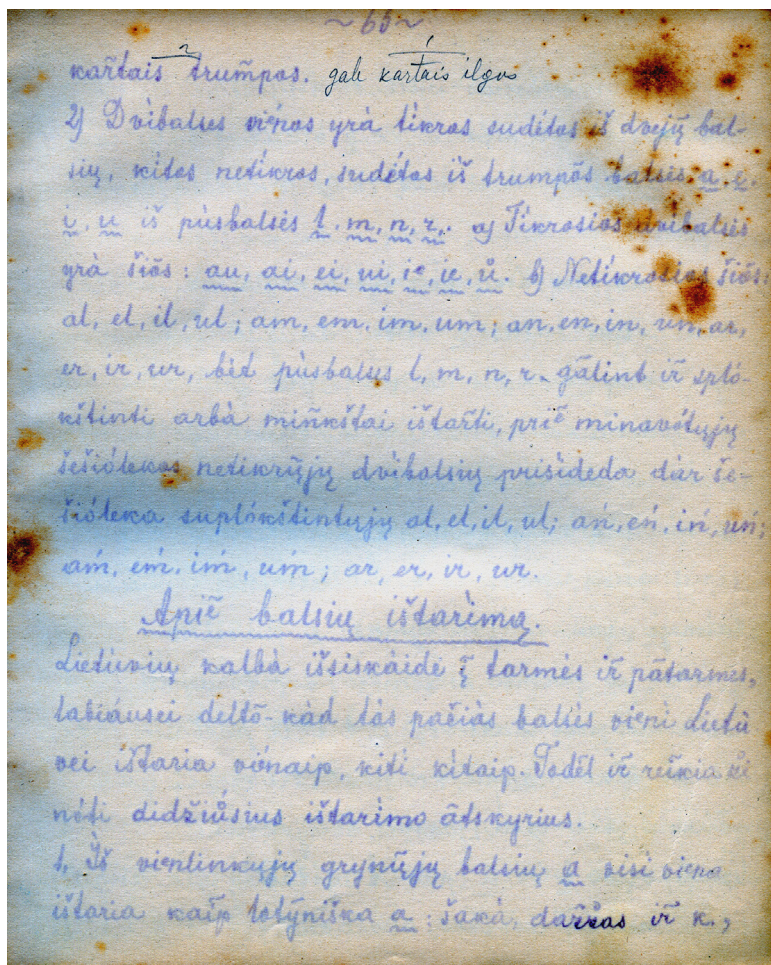
P. 143 paskutinėje eilutėje pieštuku įterptas ženklas <√>, paaiškintas puslapyje apačioje: *√ ziurek gale*. Teksto pabaigoje, p. 338 apačioje, pieštuku prirašyta: *√ 143. puslapy: išlaista: ašara, apytamsa, balanda, || dalybos, Klaĩpeda, kupeta, lakštiĩngala (apliĩnk Kwederna – || lakštiĩngalas)*. Taip papildyti dar penki egzemplioriai (plg. 3.2.2).

UKM egzemplioriuje p. 183 9 eil. pieštuku paryškinta žodžio *Prĩveiksmių* pradžia *Prĩ*.

3.7. Vytauto Didžiojo karo muziejaus egzempliorius (2442-S). Iš inventorinės VDKM knygos žinoma, kad 1957 m. tuometinis Kauno valstybinis

56 Viršelis ir antraštinis lapas publikuoti internete: <<https://www.limis.lt/valuables/e/805992/117982874?searchId=70150023>>; <<https://www.epaveldas.lt/preview?id=LIMIS-117982874>>.

57 Už informaciją dėkoju Ukmergės kraštotyros muziejaus direktoriaus pavaduotojai Jolantai Petronytei.

4 PAV. Kazimiero Jauniaus *Lietuviškas kalbomokslis*: skaitytojo papildytas sakiny. UKM, R 731, p. 65.

istorijos muziejus *Lietuvišką kalbomokslį* pirko iš Povilo Karazijos bibliotekos⁵⁸. Taigi tai visuomenės veikėjo, bibliofilo, numizmato Povilo Karazijos (1887–1955) turėtas egzempliorius. Karazija jį galėjo gauti mokydamasis Mintaujos ar

58 Už informaciją dėkoju Vytauto Didžiojo karo muziejaus Rinkinių saugojimo ir tyrinėjimo skyriaus muziejininkei Deimantei Giedrimaitei.

Šiaulių gimnazijose arba Sankt Peterburge, kur 1908 m. įgijo mokytojo cenzą⁵⁹. 1938–1949 m. Karazija yra dirbęs ir Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje (nuo 1944 m. Čiurlionio dailės muziejus)⁶⁰.

Kaip minėta, šis egzempliorius išsiskiria puošnesniu įrišu, be to, jis papildytas veikiausiai skaitytojo sudarytu pabaigoje įklijuotu gramatikos turiniu (rašyta juodu rašalu).

Įklijuoto turinio (žr. 3.7.1) gale, p. [342], apatiniam kairiajame kampe juodu rašalu užrašyta VDKM signatūra „2442–S“: Proveniencijų šiame egzemplioriuje nėra.

3.7.1. Rankraštiniai priedašai ir taisymai. Šiame egzemplioriuje esama žymų, darytų keturiomis rašymo priemonėmis: juodu rašalu, paprastu, mėlynu ir raudonu pieštuku. Juodu rašalu pasižymėtos nuorodos į kitus *Lietuviško kalbomokslis* puslapius ir kitus leidinius, papildytas tekstas; paprastu pieštuku įterpta nuorodų, pavyzdžių, paryškinti neįskaitomi fragmentai; mėlynu pieštuku paryškintos neryškiai atsispaudusios ar išblukusios raidės; raudonu pieštuku p. 241–243 pasibraukti veiksmožodžių pirmojo skyriaus skyreliai. Nėra nė vieno taisymo, kuris pasikartotų kituose egzemplioriuose.

P. 1 6 eil. juodu rašalu įterptas išnašos ženklas < /* > sakinyje *Ne visi žmonės vienaip rašydavo ir rāšo, nes rašyba gāli veizdėti į kėturis atžvilgius: 1. Į išstarmę kiekvieno taršnio[/*], kuri reikia rašyti*, o puslapio apačioje užrašyta nuoroda: „ /* žiur. 1. 7 ir 62“ veikiausiai nukreipia į skyrelius „Gyvā kalbā užlaiko šius sutakinimo įstātymus“ p. 7 ir „Tarsnų–mokslis“ p. 62.

P. 15 6 eil. juodu rašalu pasibraukti Jauniaus nurodyti tarminės rašybos rašmenys: < ĭ, è, ie, ū, o; am, an, em, en.; ą, ę, į, ū >.

P. 28 8 eil. pabaigoje, po sakinio *Grinasis sakinys teturi vusurei-||kalingiausias* [sic! – J. V.] *dalis: veikėją ir apysaką; išplā-||tintasis turi netiktaį tās dalis, bēt dar paaiški-||nimo ir aplinkybiu žodžiūs* paprastu pieštuku užsirašyta „(objectas) K. 375“. Tai atidaus skaitytojo nuoroda į Frydricho Kuršaičio lietuvių kalbos gramatikos *Grammatik der littauischen Sprache* (Halė, 1876) p. 375, kuriame kalbama apie išplėstinius sakinius ir objektinį veiksmožodžių papildymą („Die ergänzenden Bestimmungen des Verbuns. a) Objekt, äusseres und inneres“).

P. 61 2 eil. skaitytojas juodu rašalu pasibraukė sakinio fragmentą *dj ĭ švargdžiās sántaras cz, dž* ir puslapio dešiniajame viršutiniame kampe juodu rašalu užsirašė taisyklę: *tj, dj = č i dž* (žr. 5 pav.). Iš jungtuko *i 'ir'* galima spręsti, kad rašyta

⁵⁹ Karazija Povilas. Iš BURNEIKIENĖ, Genovaitė; DIRVONAITĖ, Dalia; URBONAS, Juozapas (sud.). *Žurnalistikos enciklopedija*. Vilnius, 1997, p. 205.

⁶⁰ Povilas Karazija. Iš *Visuotinė Lietuvos enciklopedija*. Prieiga per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/povilas-karazija/>> [žiūrėta 2024 m. birželio 21 d.].

~ 81 ~ $ky, dy = \check{e} i dz$

nàd tēp ištaria lietūsei, kurie dūz. atšidini-
 musz sēcēia ky, dy ī īvargdāis sātāras ex, dš.
 Kuršaitis, līnras lietūsis, geriaūs pāzmani lietū-
 siņāz priegaidz īr lietūsiņāz dāšiniy būdāz, tādēl jō
 rādēdūz nerōr lūcēz šādēdūz. Bēd īr Kuršaitis bāšēi
 sumāšēi ū su o ie sū ē ir ie; jō rādēdūz atrāsi
 ōras, nūgas vīstojē šādēdūz ōras, nūgas īr ōras, nogas;
 liemū, lipti īr nīdūs šokūs šādēdūz jō atbulat rā-
 so tamū, lipti, dedamas dānē pāt ē, nōnē rādā-
 me šādēdūz dēti, sēkla; tēp-pāt jō sumāšēi gry-
 nōses bāšēi y, ū īr n. sū ē īr ū; kur' reikia ra-
 šyti: gīsla, mīslē, jō rāšo kārtāis gīsla mīslē,
 deltō-nād Tilžes tarmeje, kuriq Kuršaitis mokējo
 susimaīšo taŗp savēs ū sū o, ī sū ē (īr ie) y īr ī.
 Tādēl sardodami Kuršaitio kalbomokslī, mēs vā-
 lātkame geris dāindus, bēd nāpriimame jū ap-
 širiniy īr jaišiy minēdami, jūq, humanam est
 errare! Tādēl sardodami Kuršaitio kalbomokslī:

5 PAV. Kazimiero Jauniaus Lietuviškas kalbomokslis: skaitytojo pastaba ir pabraukimai. VDKM, 2442-S, p. 61.

lenkų kalba. Tame pačiame p. 61 juodu rašalu pabraukti Jauniaus polemikos su minėta Kuršaičio gramatika fragmentai: sakinyje *Kuršaitis [...]* *kuŗ reikia ra-* || *šyti: gīsla, mīslē, jis rāšo kārtāis gīsla mīslē*, || *deltō-kād Tilžes tarmeje, kuriq Kuršaitis mokėjo* || *susimaīšo taŗp savēs ū sū o, ī sū ē (īr ie) y īr ī*, 12 eil. pabraukta *gīsla, mīslē*, *taŗp savēs ū*, 14 eil. rašmenys <o, ie, ē, y, ī>.

P. 119 sakinyje *Kamé-||nu vadiname tã žodžio dālį, kurį pař visą || linksniãvima palika bẽ mãžo kõ tã patì* juodu rašalu 6–7 eil. pabrauktas terminas *kaménas*. Šis terminas buvo pavartotas ir anksčiau, bet p. 119 duotas apibrėžimas. Į terminus atkreiptas dėmesys ir toliau: p. 228 6–10 eil. paprastu pieštuku pabraukti ir su-numeruoti veiksmažodžių nuosakų, bendraties ir dalyvių pavadinimai [1] *ródy-tini*, [2] *sán-kalbinį*, [3] *lĩptinį*, [4] *geistinį*, [5] *Neapribótinis žodis*, [6] *taĩpskyrei*.

P. 240 juodu rašalu puslapio numeris 230 pataisytas į 240. Šita hektografavimo klaida pataisyta ir VUB Nr. 5 egzemplioriuje (žr. 3.12.2).

Tam pačiame p. 240 3 eil. paprastu pieštuku pasibrauktas *Antrinei* – tai medžiagos apie išvestinius veiksmažodžius pradžia. Toliau p. 241–243 raudonu pieštuku pasibraukti pirminių veiksmažodžių poskyriai „a“, „b“, „c“, „d“, „e“. 4-tasis poskyris („d“) papildytas paprastu pieštuku prirašytais pavyzdžiais: 2 eil. *teku, tekejau, tekesiu teketi*; virš 3 eil. prirašytas ir nubrauktas pavyzdys *girdu, girdejau, girdėsiu, girdeti*; virš 11 eil. *kabu, kabejau, besiu, beti* (*вучѣмъ*).

P. 244 2 eil. juodu rašalu įterptas išnašos ženklas sakinyje *Dabartinis kaménas turi augštėsnio laipsnio* [/ˣ] *bal-||sę, nekaĩp kitų laikų kaménai*, o puslapio apačioje pasižymėta nuoroda „/ˣ žiur. l. 81.“ į p. 81 prasidedantį skyrelį „Balsių laipsniãvimas (gradatio)“.

Išnašos ženklas </ˣ> juodu rašalu įterptas ir p. 245 5 eil. sakinyje apie trečią pirminių veiksmažodžių skyrių: *Antrasis arbà ne-dabartinis kaménas negáuna || prĩdurõs arbà ántaugos. || a) prãeiginis kaméngalis yrà -o-(j)* [/ˣ]. Puslapio apačioje paaiškinta: /ˣ žiur. l. 236. P. 236 rašoma apie *praeiginio*, t. y. būtojo kartinio, laiko kamienus.

P. 252 1 eil. pabaigoje, prie pirminių veiksmažodžių trečiojo skyriaus pavyzdžio *lỹja, li-jo, lý-ti* (ž. *lỹ-na, lĩjo, lýti*) paprastu pieštuku įterpta nuoroda „(ž. 264.)“. Daugumos tame trečiajame skyriuje išvardytų pavyzdžių žemaitiškas variantas šaknies pabaigoje turi [n], tad skaitytojas pasižymėjo p. 264, kur aptariami pirminiai penktojo skyriaus veiksmažodžiai, šaknyje irgi turintys [n] („Pūsalsė n yrà pridúrta prĩ šaknĩs gálo“). O p. 264 9 eil. paprastu pieštuku pasižymėta nuoroda atgal į p. 252: „/ˣ ž. 252“.

P. 283 12 eil. juodu rašalu dukart įterptas išnašos ženklas </ˣ> po esamojo laiko veikiamųjų dalyvių *dirbq̃s* ir *sũkq̃s*, o puslapio apačioje pasižymėta: „/ˣ žiur. l. 163.“ – nuoroda į dalyvių linksniavimo paradigmą p. 163.

Be to, VDKM egzemplioriuje, kaip ir kituose, keletą kartų paryškintos neįskaitomos vietos (visi atvejai – paprastu pieštuku): p. 28 2 eil. žodžio *veikėjas* pradžia *vei*; p. 68 18 eil. *dúona*; p. 77 12 eil. *pársikelia* paskutinė <a>; p. 242 13 eil. fragmentas *kaméno balse ilgà*, paskutinėje eil. *visas* šaknis *vis*.

3.8. Vilniaus universiteto bibliotekos egzempliorius Nr. 1 (F 1 – D 106). Iš signatūros – D 106 – matyti, kad tai Biržiškos minėtasis VUB egzempliorius⁶¹. Antraštiniame ir paskutiniame (p. 338) puslapyje yra dabartinės saugojimo vietos apskritas violetinis antspaudas „Vilniaus Universiteto Biblioteka“. Antraštinio lapo *verso* pusėje violetinis antspaudas „1948“. Viršutiniame neklijuotame priešlapyje yra violetiniai antspaudai su signatūra „D“; „106“.

3.8.1. Proveniencijos. Viršutiniame klijuotame priešlapyje esantis ekslibrisas „EX-LIBRIS JUOZO TUMO-VAIŽGANTO P. G. 1919.“⁶² rodo ankstesnį egzemplioriaus savininką. Antraštinis lapas paženklintas stačiakampiu violetiniu antspaudu „Hum. Mok. Fak. MUZIEJUS Nr. 4244 Ser.“ (numeris įrašytas juodu rašalu)⁶³; čia pat pieštuku užrašyta „Rš.“ ir juodas antspaudas „189“. Taigi Tumas-Vaižgantas jį perdavė savo įkurtam Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto muziejui⁶⁴, pradėjusiam veikti 1923 m. kovo 12 d.⁶⁵ Į muziejaus katalogą Tumo-Vaižganto egzempliorius įrašytas Nr. 4244⁶⁶.

VUB Nr. 1 egzemplioriaus viršutiniame neklijuotame priešlapyje ir antraštiniame lape yra violetinis apskritas antspaudas „VYTAUTO DIDŽ. UNIV. BIBLIOTEKA“. Vytauto Didžiojo universiteto⁶⁷ bibliotekai Humanitarinių mokslų fakulteto muziejuje sukauptas paveldas perduotas 1930 m. – tada muziejus sujungtas su archyvu ir pavadintas Rankraščių skyriumi⁶⁸.

61 BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Lietuvių bibliografija* 3, p. 1011, Nr. 3889.

62 Apie Pauliaus Galaunės (1890–1988) Tumui-Vaižgantui sukurtą knygos ženklą, žr. NEKRAŠIUS, Jonas. Paulius Galaunė – ekslibrisų kūrėjas ir tyrinėtojas. 2020 m. sausio 6 d. Prieiga per internetą: <<http://ekslibrisai.blogspot.com/2020/01/paulius-galaune-ekslibrisu-kurejas-ir.html>> [žiūrėta 2024 m. birželio 25 d.].

63 Apie Humanitarinių mokslų fakulteto muziejaus eksponatų žymėjimą žr. LIETUVNINKAITĖ, Nijolė. *Skaitantis Vaižgantas*. Vilnius, 2015, p. 60.

64 Iš pradžių ketinta jį pavadinti Kultūros muziejumi. TUMAS, Juozas. Rašliavos muziejus. *Lietuvos aidas*, 1930, Nr. 31 (vasario 7 d.), p. 3.

65 TUMAS, Juozas. Kultūros Muziejus. *Lietuva*, 1923, Nr. 249 (lapkričio 4 d.), p. 4; *Lietuvos universiteto veikimo apyskaita* 1922 II 16 – 1924 VI 15. Kaunas, 1925, p. 77. 1923 m. į muziejaus „J. Tumo“ katalogą (Nr. 1) buvo įregistruoti 1907 „daiktai“ (TUMAS, Juozas. Kultūros Muziejus, p. 4), o 1930 m. turėta 4 341 egzempliorius (TUMAS, Juozas. Rašliavos muziejus, p. 3).

66 L. U. Humanitarinių Mokslų F-to Kultūros Muziejaus bendras katalogas I. 1923 Kovo 12 d. – 1930 sausio 3, p. 188. LMAVB RS: F 12 – 968.

67 Lietuvos universitetas Kaune pervadintas Vytauto Didžiojo universitetu 1930 m. 500-ųjų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto mirties metinių proga (KULAKAUSKAS, Antanas. *Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija*. Kaunas, 2022, p. 55).

68 Ten pat, p. 70.

3.8.2. Rankraštiniai priedašai ir taisymai. VUB Nr. 1 egzemplioriuje, kaip ir VDKM, nėra kitur pasikartojančių taisymų, skaitytojų žymų nedaug, rašymo priemonės dvi: juodas rašalas ir paprastas pieštukas. P. 64 8 eil. iš viršaus juodu rašalu veikiausiai paties Tumo-Vaižganto įterptas fragmentas sakinyje: *Añt gālo sántaromis vadīname || trañksmq īr šnābždesj, kurj padāro kařtais bal-||singa, [kartais bebalsē dvāsia, pogindama] sutāuptas kalbōs pādarynes vītās*⁶⁹. Kituose egzemplioriuose šita vieta netaisyta.

P. 117 12 eil. paprastu pieštuku pasibraukta *liñksnyje* galūnė *-yje*. P. 145 1 eil. pataisyta paprastu pieštuku *lītiša* → *līliša*⁷⁰ (*vidurių pjutis*). P. 226 10 eil. juodu rašalu ištaisyta *lītūviškq* → *lītūviškų*⁷¹ *veiksmāžodžių lāņkstymq*.

3.9. Vilniaus universiteto bibliotekos egzempliorius Nr. 2 (F 1 – D 107). VUB Nr. 2 egzempliorius yra labai geros būklės, veikiausiai mažai naudotas. Antraštiniame puslapyje ir p. 338 yra dabartinės saugojimo vietos apskritas violetinis antspaudas „Vilniaus Universiteto Biblioteka“. Viršutiniame neklijuotame priešlapyje violetiniai antspaudai „D“ ir „107“ – dabartinė signatūra. Antraštinio lapo *verso* pusėje violetinis antspaudas „1948“. Ant nugarėlės yra senesnė lipdė, bet užrašo, jei jis buvo, nebesimato.

3.9.1. Proveniencijos. Ankstesnę VUB Nr. 2 egzemplioriaus priklausomybę rodo viršutiniame neklijuotame priešlapyje, antraštiniame puslapyje ir p. 338 esantis apskritas violetinis antspaudas „VYTAUTO DIDŽ. UNIV. BIBLIOTEKA“, taip pat antraštiniame puslapyje pieštuku užrašyta santrumpa „Rš“ bei juodas antspaudas „57“.

3.9.2. Rankraštiniai priedašai ir taisymai. VUB Nr. 2 egzemplioriuje yra žymų paprastu pieštuku, paskutiniame puslapyje – juodu rašalu. Visi priedašai kartojasi kituose egzemplioriuose.

P. 1 9 eil., kaip ir septyniuose kituose egzemplioriuose (žr. 3.1.2), paprastu pieštuku įterptas žodis *tarsnio*. P. 2 1 eil. iš viršaus paprastu pieštuku įterptas prielinksnis *pas: nū pāt pradžiōs pagal tarsniu rāše Indénai, ||[2] Graĩkai, Roménai ir [pas] Lietūviu Kuršáitis*. Toks papildymas yra dar trijuose egzemplioriuose (žr. 3.2.2). P. 54 virš 1 eil., kaip ir dar devyniuose egzemplioriuose (žr. 3.1.2), paprastu pieštuku įterpta: *į rytus kalba augštainiškai, į*.

69 Plg. JaunLKG 29: *Añt gālō sñtarōmīs vadīname trañksmq īr šnābždesj, kurjñ padārō kártais balsjñga, kártais bebalsē dvāsjsōs srōvé, sprōgīndama sutāuptas kalbōs pādarynēs vītās*. Būga šią vietą pataisė, vadinasi, rengdamas JaunLKG rėmėsi ne tik hektografiniu *Lietuvišku kalbomokslu*, bet ir paskaitų konspektais.

70 Plg. JaunLKG 72: *līlēšā*.

71 Plg. JaunLKG 122: *lītūviškq veiksmāžōdjų lāņkstymq*.

Su kitais devyniais egzemplioriais (žr. 3.1.2) sutampa ir p. 65 1 eil. pabaigoje pieštuku prirašyta sakinio dalis *gale kartais*⁷² *ilgos*. Prirašytasis fragmentas iš viršaus pažymėtas skaitmeniu <1>, o šalimais esantis *kaĩtais truĩpos* – skaitmeniu <2>, t. y. nurodyta juos sukeisti vietomis.

P. 143 19 eil. paprastu pieštuku įterpta nuoroda „√“, ji paaiškinta puslapio apačioje: „√ žiurek gale“. Gramatikos pabaigoje, p. 338 puslapio apačioje, juodu rašalu (matyti, kad rašyti pradėta pieštuku) įterpta pastaba: √ *ant puslapio 143 išlaista: ašara, apytamsa, apyvoka, balanda* || *dalybos, Klaipeda, kupeta, lakštingala (apliñk Kvedarn[ę] || kalba lakštingalas.)*. Taip tekstas papildytas dar penkiuose egzemplioriuose (žr. 3.1.2).

3.10. Vilniaus universiteto bibliotekos egzempliorius Nr. 3 (F 1 – E 376)⁷³. Egzempliorius defektinis: be viršelio, trūksta antraštinio lapo, p. 1–2 ir 5–6, lapai palaidi, apdegusiais kraštais. Lapai sunumeruoti paprastu pieštuku.

P. 3 yra signatūra: violetinis antspaudas „E“ ir juodi skaitmenys „376“.

3.10.1. Proveniencijos. P. 99 ir 231 yra ovalus violetinis antspaudas „Lietuvių Dorpatu Studentų Draugija.“ Dorpatu (dab. Tartu) lietuvių studentų draugiją įkūrė Povilas Jakubėnas ir Vytautas Juškevičius apie 1895 m., o oficialiai ji įsteigta 1906 m. lapkričio 13 d.⁷⁴, jai priklausė universitete ir Veterinarijos institute studijavę lietuviai. Kaip jau minėta, būtent šios draugijos nariai hektografavo Jauniaus paskaitų konspektus. Aptariamasis egzempliorius veikiausiai priklausė draugijos bibliotekai⁷⁵. Vlado Lašo teigimu, draugija nustojo veikusi 1918 m., tada jos bibliotekos likučiai parvežti į Lietuvą ir atiduoti Lietuvių studentų susišelpimo draugijai Kaune. Ši dalį savo knygų 1937 m. atidavė Vytauto Didžiojo universitetui⁷⁶. Galbūt tada universitetui atiteko ir *Lietuviško kalbomokslio* egzempliorius – p. 3, 100, 200, 300 ir 338 yra apskritas violetinis antspaudas „Kauno Universiteto Biblioteka“⁷⁷ bei užrašas juodu rašalu p. 3 „Rš 3118“.

3.10.2. Rankraštiniai priedašai ir taisymai. VUB Nr. 3 egzemplioriuje esama dvejopų intervencijų – juodu rašalu ir pieštuku.

⁷² Po *kartais* parašyta ir nubraukta *truppos*.

⁷³ Egzempliorius publikuojamas Vilniaus universiteto bibliotekos skaitmeninėse kolekcijose: <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000829843#00001>.

⁷⁴ TYLA, Antanas. *Lietuviai ir Lietuvos jaunimas Tartu universitete 1802–1918 metais*. Vilnius, 2013, p. 67.

⁷⁵ Ten pat, p. 70.

⁷⁶ LAŠAS, Vladas. Dorpatu lietuvių studentų draugija. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*. Kaunas, 1937, t. 6, p. 1289.

⁷⁷ Vytauto Didžiojo universitetas pervadintas Kauno universitetu 1940 m. rugpjūčio 21 d. KULAKAUSKAS, Antanas. *Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija*, p. 113.

P. 3 13 eil. juodu rašalu pataisyta įvardžiuotinio skaitvardžio galūnė: *teip ištařdavo ir rašýdavo Lietuviai šešió-||[lek]toje*⁷⁸ → *šešió-||[lek]tojo amžiaus: Daukšas ir kiti*.

P. 8 8 eil. juodu rašalu pataisyta turbūt hektografuojant padaryta klaida: *než*⁷⁹ → *vež*, ir, norint pagrįsti taisyką, 6 eil. paryškinta to paties veiksmazodžio *vėšti* <v>. Dar dvi perrašymo klaidos juodu rašalu pataisytos p. 35 1 eil. ir 5 eil.: *Noredami parodyti didelę* → *didelį*⁸⁰ *privengimą ir augš-*||*tinimą, sākome į akis ir už akių: Jõ mýlista; Jõ mýlista šviesiáu-*||*sis Zemaičiu Výskupas įsake* → *įsakė*. P. 42 7 eil. <e> dukart pataisyta į <è>: *Jéi sakinyjè dū viénskaitliniu veikéju, apý-*||*saka túri būti dviskaitline* → *dviskaitlinė, tevas* → *tėvas ir mótina* || *abūdu sveikū*.

P. 54, kaip devyniuose kituose egzemplioriuose (žr. 3.1.2), virš 1 eil. paprastu pieštuku įterpta sakinio dalis: *į rytus kalba augštainiškai į* (pakartotas ankstesniame puslapyje buvęs priešdėlis *į*).

P. 65 1 eil. pabaigoje, kaip devyniuose kituose egzemplioriuose (žr. 3.1.2), paprastu pieštuku sakinytis papildytas fragmentu: *gale – karteis ilgos*; skaitmenimis <1> ir <2> nurodyta į skaityti prieš *kařtais truĩpos*.

P. 272 12–15 eil. paprastu pieštuku tarp bendrašaknių bendračių kableliai pataisyti į brūkšnius, o kur kablelių nebuvo, brūkšniai įterpti: *júkinti*, → – *júktis*, *šněkinti*, → – *šněké-*||*ti; pýkinti*, → – *pýkti; sodýnti (žem. svadĩnti) [-]* *sedė-*||*ti, begĩnti ir bogĩnti*, → – *begti, lakiĩnti – lékti; lai-*|| *pĩnti (ž. laipĩnti) [-]* *lĩpti*. 14–15 eil. *lai-*||*pĩnti* pataisytas į *la-*||*pĩnti*.

P. 277 17 eil. juodu rašalu pataisyta klaida: *išvezdi* → *išveizdi* (ir paryškinta neaiškiai parašyta <z>).

Rašybos ir skyrybos klaidos juodu rašalu taisytos p. 278 9–14 eil.: sudėti kableliai, <e> taisyta į <è>; turbūt remtasi Jauniaus paskaitų užrašais, nes pataisytos ir formų vartosenos klaidos:

Prĩš Kuršaitį[,] kuřs sãvo žodynã⁸¹ → žodynę surãše → surãšė daũg || tokių žodžių, kaip: bėgdinu → bėgdinu (= beginu → bėginu)[,] reĩkia pa-||sakýti, jóg iš nepãreiginių negãlime išvėsti || kentétinių → kentétinių prižastinių; bėg-dinu → bėgdinu yrà nelitũviš-||kas žodis, bèt yrà bėgdinu⁸² → prabėgdinu litũviškas deltõ kad || prabėgti → prabėgti yrà pãreiginĩ⁸³ → pãreiginis veiksmãžodis.

78 Plg. JaunLKG 2: *šešjõlęktjõ*.

79 Plg. JaunLKG 4: *vež*.

80 Plg. JaunLKG 15: *dídelj*.

81 Plg. JaunLKG 158: *žodýnę*.

82 Plg. JaunLKG 158: *pra-bėgdinu*.

83 Plg. JaunLKG 158: *pẽreiginys*.

Tame pat puslapyje 17 eil. pataisytas perrašant neteisingai perskaitytas lotyniškas žodis *curo*: *dirb-i-nu* (*faciendum auro* → *curo*⁸⁴).

P. 338 pieštuku prirašytas p. 143 praleistas sakinio fragmentas: *143 = išlaista ašara, apysaka, balanda, dalybos* || *Klaiėpeda, kupeta, lakštingala (apliñk Kvedarnę || sako lakštingalas)*. Šis papildymas yra dar penkiuose egzemplioriuose (žr. 3.2.2).

Be taisymų ir papildymų, šiame egzemplioriuje keletą kartų paryškintos neįskaitomos raidės: juodu rašalu p. 9 2 eil. *apleĩdžiamė* galūnėje paryškinta raidė <e> (be diakritiko); p. 10 4–5 eil. *pėdsakas* kamieno <s>, *an-tskarei*; p. 16 4 eil. *szczyēste* pabaiga *te*, p. 43 8 eil. *linksniu* <l>; p. 49 18 eil. pabaigoje paprastu pieštuku – neryškiai atsispaudęs junginio *nusipirkau árklą* fragmentas *irkau ár*; p. 277 17 eil. juodu rašalu *išvezdi* → *išveizdi* <z>, 18 eil. *bir-sti-nu* ir <u>.

3.11. Vilniaus universiteto bibliotekos egzempliorius Nr. 4 (F 72 – 2274). Egzemplioriaus antraštinio lapo *verso* pusėje užrašas violetiniu rašalu „1144373“, mėlynu rašalu – VUB ankstesnė signatūra „L_R 4774“, violetinis antspaudas „56“, taip pat violetinis apskritas antspaudas „Vilniaus Universiteto Biblioteka“, pakartotas p. 17 ir 338.

3.11.1. Proveniencija. Viršutinio nekljuoto priešlapio dešiniajame viršutiniame kampe juodu rašalu užrašyta santrumpa *Sc. Pb. [Pl.?] Rk.* Ji veikiausiai susijusi su į šį egzempliorių įdėtu lapu – juodu rašalu rašytu mokyklos *Schola puellarum minor* 36 moksleivių sąrašu, taip pat pieštuku rašytu laiško juodraščiu (atsakoma į 1909 m. spalio 3 d. gautą laišką) ir veikiausiai tuo pačiu metu pieštuku rašytu Ukmergės miesto visuomeninės gimnazijos lietuvių kalbos mokymo programos juodraščiu rusų kalba su lietuviškais intarpais. Programa sudaryta remiantis *Lietuvišku kalbomokslu*. Ukmergės miesto visuomeninė vyrų gimnazija pradėjo veikti 1907 m. balandžio 9 d.⁸⁵, o 1908 m. spalio 6 d. – moterų gimnazija⁸⁶. 1907 m. vyrų gimnazijoje lietuvių kalbos mokė kunigas Juozapas Dirginčius, 1908-aisiais ieškota naujo mokytojo⁸⁷. 1909 m. į gimnazijas paskirtas kapelionas kunigas Petras Ruškys, tikėtasi, „kad jis be tikėjimo dalykų užimtų už nedidelę algą mokyti ir lietuvių kalbos“⁸⁸. Taigi naujoji lietuvių kalbos mokymo programa galėtų būti sudaryta Ruškio, Žemaičių (Telšių) kunigų seminarijos auklėtinio.

⁸⁴ Plg. JaunLKG 158: *curo*.

⁸⁵ Už informaciją dėkoju Ukmergės kraštotyros muziejaus direktoriaus pavaduotojai Jolantai Petronytei.

⁸⁶ Ukmergė. *Šaltinis*, 1908, Nr. 43, p. 681.

⁸⁷ Ukmergė. *Šaltinis*, 1908, Nr. 50, p. 793.

⁸⁸ Maža apsišvietęs Lietuvis. *Ukmergė. Viltis*, 1909, Nr. 102, p. 2.

3.11.2. Rankraštiniai priedašai ir taisymai. VUB Nr. 4 egzemplioriuje yra dvejopų skaitytojų žymų: pieštuku rašyti papildymai, pastabos, o neįskaitomos vietos paryškintos juodu rašalu. Visi papildymai yra ir kituose egzemplioriuose.

Šiame egzemplioriuje, kaip septyniuose kituose (žr. 3.1.2), p. 1 9 eil. pieštuku iš viršaus įterptas kirčiuotas žodis *tařsnio* (kitur nekirčiuotas, išskyrus LMAVB egzempliorių).

P. 2 1 eil. pieštuku iš viršaus įterptas prielinksnis *pas*: *nũ pāt pradžiõs pagal tarsniu rāše Indėnai*, || [2] *Graiķai, Romėnai ir [pas] Lietuviu Kuršaitis*. Toks pat intarpas yra dviejuose kituose egzemplioriuose (žr. 3.2.2).

P. 53 po paskutinės eil. ir p. 54 virš 1 eil. pieštuku įterptas fragmentas: *ĩ ||[54] rýtus visi kalba augštaińskai, j*. Taip pat papildyti dar devyni egzemplioriai (žr. 3.1.2), tik šiame p. 53 pabaigoje neįskaitomas priešdėlis *ĩ* čia pat (o ne p. 54, kaip kituose egzemplioriuose) skaitytojo ir prirašytas.

Su devyniais kitais egzemplioriais sutampa papildymas p. 65 1 eil.:

Vĩnlĩnkosios balsės yrà vĩnos grĩynos arbà bur-||nĩnes, kĩtos nòsburnines: a) grĩynosios vĩnos yrà || truĩnpos a, e, i, u; kĩtos ilgos: o, e, y, (ĩ) ū, b) nòs[-]||burninès a, e, i, u žòdžiũ viduryjè visadòs ilgos, ||[65] kaĩtais truĩnpos. [gale – kaĩtais ilgos].

Fragmentus *kaĩtais truĩnpos* ir *gale – kaĩtais ilgos* skaitmenimis <I> ir <II> nurodyta sukeisti vietomis.

Keletas neįskaitomų vietų paryškintos. P. 19 paskutinėje eil. juodu rašalu paryškintas *viẽtoje* fragmentas *ẽtoje, tikrojo* pirmoji <o>, raidė <a>, *deltõ kàd*. Pieštuku p. 98 8 eil. sakinyje *t sũ j iř d sũ j vĩnaip elgias prĩř bal-*||sès: *e, e, i, i, kĩaip prĩř balsès: au, o, ū, u, ũ iř || tarmesę dār kĩaip prĩř a ai* paryškintas antrasis fragmentas *sũ j*; p. 246 1 eil. *plaukiũ* fragmentas *kiũ, plaukiaũ*, 17 eil. pieštuku *baudžiũ* pradžia *bau*, 18 eil. *draudžiũ – draud, geidžiũ* <g>.

3.12. Vilniaus universiteto bibliotekos egzempliorius Nr. 5 (F 72 – 2275). Egzempliorius defektinis, be antraštinio ir paskutinio lapo (p. 337–338). Antraštė užrašyta du kartus: tušinuku viršelio *verso* pusėje „K. Jaunius Lietuviškas Kun. Jaunia Kalbamokslis. Baltiko Padangėse 1897 (Peterburge)“ ir violetiniu pieštuku viršutiniame nekljuotame priešlapyje „1896–1897 m. Lietuvių kalbos gramatika“.

Šiame egzemplioriuje p. 17–18 nehektografuoti, o perrašyti juodu rašalu (kituose egzemplioriuose šie puslapiai hektografavimui perrašyti kita rašysena negu likęs tekstas). Perrašyto teksto turinys sutampa su kitų egzempliorių hektografuotais p. 17–18, skiriasi tik keletas kirčio ženklų. Be to, ranka perrašyti ir p. 23–24. Galbūt Vanagas, perrašydamas konspektus hektografiniu rašalu, tuos

puslapius buvo praleidęs arba kažkiek lakštų su p. 17–18 ir p. 23–24 atsispaudė prastai. Tai pastebėta prieš įrišant – trūkstami puslapiai juodu rašalu perrašyti tokia pačia popieriuje, kaip ir hektografuota.

Aptariamojo egzemplioriaus p. 1 ir 17 yra violetinis apskritas antspaudas „Vilniaus Universiteto Biblioteka“, abiejuose puslapiuose juodu rašalu užrašyta „1911123“. Viršutinio neklijuoto priešlapio *verso* pusėje violetiniu rašalu užrašyta ankstesnė VUB signatūra: „L_R 11878“. P. 1 viršutiniame dešiniajame kampe galbūt bibliotekininko paprastu pieštuku pažymėta „nera 17–18“.

3.12.1. Proveniencijos. Ankstesnę priklausomybę rodo viršutiniame neklijuotame priešlapyje, p. 100, 200, 300 ir 336 violetinis apskritas antspaudas „Kauno Universiteto Biblioteka“. Egzempliorius pakeitė ne vieną saugojimo vietą ir buvo pernumeruotas: ant nugarėlės priklijuotas lapelis su numeriu „285“, viršutiniame neklijuotame priešlapyje yra juodi antspaudai „241517“, „285“, violetinis „6016“, užrašas pieštuku „3289“; viršelio *verso* pusėje tušinuku užrašyta: „N3889“.

3.12.2. Rankraštiniai priedašai ir taisymai. VUB Nr. 5 egzemplioriuje ypač gausu skaitytojų žymų. Daugiausia rašyta violetiniu pieštuku rusų kalba, pagal stilistiką – vieno asmens, didžioji dalis priedašų nesusijusi su gramatikos medžiaga. Juodu rašalu paryškinta keletas neįskaitomų fragmentų. Be to, dar esama ir papildymų, taisymų paprastu pieštuku.

Paprastu pieštuku p. 1 9 eil. iš viršaus įterpta *tarsnio*, kaip ir dar septyniuose kituose egzemplioriuose (žr. 3.1.2); p. 2 1 eil. iš viršaus įterptas prielinksnis *pas*, taip pat taisyti dar trys *Lietuviško kalbomokslio* egzemplioriai (žr. 3.2.2).

P. 6 14–17 eil. paprastu pieštuku pataisytos gen. pl. galūnės: *tařsniu* → *tařsnių*, *žōdžiu* → *žōdžių*, *visu* → *visų*.

P. 9 14 eil. juodu rašalu apvedžiojant neįskaitomus fragmentus suvienodinta iness. pl. galūnių rašyba: *sudétiniūšę žōdžiūšę* → *sudétiniūšę žōdžiūšę*.

P. 54 virš 1 eil. paprastu pieštuku įterpta sakinio dalis (toks intarpas yra ir devyniuose kituose egzemplioriuose [žr. 3.1.2]): *į rytūs kalba augštainiškai – į*.

P. 65 1 eil. pabaigoje, kaip ir devyniuose kituose egzemplioriuose (žr. 3.1.2), paprastu pieštuku papildytas sakinys:

Vinėlinkosios balsės yrà vīnos grīnos arbà bur-|| nīnes, kitos nōsburninės: a) grīnosios vīnos yrà || truīpos a, e, i, u; kitos ilgos: o, e, y, (ī) ū, b) nōs[-]|| burninės a, e, i, u žōdžių viduryjė visadōs ilgos, || [65] kārtais truīpos. [gale kartais ilgos].

Skaitmenimis <1> ir <2> nurodyta fragmentus *kārtais truīpos* ir *gale – kārtais ilgos* sukeisti vietomis.

P. 73 8 eil. pradžioje, kaip ir dar penkiuose egzemplioriuose (žr. 3.1.2), paprastu pieštuku iš viršaus įterpta *ištaria*. P. 240 paprastu pieštuku pataisyta paginacijos klaida, 230 → 240.

Dauguma violetiniu pieštuku rašytų priedašų nesusiję su gramatikos medžiaga, rašyta ir ant teksto. Viršutiniame nekliaujotame priešlapyje nupieštas kiek žemėlapį primenantis piešinys su užrašais: „Донъ рѣка Казаки“; „36“; „Д“, „Для“, „Два“ ir keliais neįskaitomais fragmentais. P. 7 virš pirmos eil. tokiu pat violetiniu pieštuku pasižymėti skaitmenys <6> ir <7>. P. 27 keletą kartų užrašyta pavardė „Фандѣвъ“ ir keli neįskaitomi žodžiai; p. 63: „Пурокъ“, „Дурокъ Пурокъ“; p. 64 vėl pakartojo „Фандѣвъ“; p. 65: „Для связи въ одно время, Май, Августъ, Сентябрь, Апрель, Мартъ, [?]ан, Фандѣвъ“ ir neįskaitomas žodis. P. 119 užrašyta „Урядникъ Асѣвъ Иванъ“; praktikuotasi rašyti raidę <Д> (4×).

Vos keletas kitokių atvejų – pakartotos galūnės ar žodžiai – rodo, kad galbūt ir šis skaitytojas mokėsi lietuvių kalbos. Ta pačia ranka p. 124 linksnių galūnių lentelėje 7 eil. greta *u*-kamienių daiktavardžių acc. sg. galūnės *-u* dukart pakartota <u>, prie voc. sg. *-au* <au>, prie instr. sg. *-umi* <umi>; prie *i* kamieno acc. pl. *-is* užsirašyta <ys>, o ant iness. du. *-ysę* <ysę>. Be to, užsirašyti skaitmenys <325>, <456> (2×), <56>. Čia pat skaičiuoti rubliai: „то 175 – 160 = 15“, „275 – 140 = 135 рублей“. Taip pat užsirašyta: „Донъ Североза[?]“. P. 199 vėl užsirašinėti paskiri žodžiai: „Донской“ (2×), „Ден[?]“, „Донской Епархій, Макензень“, „Д“ (2×), „Фандѣвъ“ ir keli neįskaitomi. P. 202 taip pat prirašinėta: „Для чего“ (2×), „одну“, „письмо“, „Дошло“, „Доведень“ (2×), „Донской“, „Для“, „меня“, „Д“ (2×), „Воина“, „Воиной“ ir keletas neįskaitomų žodžių. P. 206 12 eil. prie įvardžių užsirašyta: „kas“, „kas iř neseio“, toliau – „Дураковъ“, „Дяконъ“, „Д“. Prirašinėtas ir p. 306: „~ 306 ~“, „Фандѣвъ“ (6×), „Фопень“ (?) (2×), „Чен[?]кинъ“, „Дьяковъ“. P. 328: „Фандѣвъ“ (6×), „Асѣвъ“, „Асѣ[?]“, P. 329: „Фандѣвъ“ (3×), „Скоро“, „сама“. Kadangi čia minimas Vokietijos karo veikėjas Augustas fon Makenzenas (August von Mackensen, 1849–1945), priedašai galėtų būti daryti Pirmojo pasaulinio karo metais. Vadinas, iš *Lietuviško kalbomokslio* galėjo būti mokomasi dar ir antrajame XX a. dešimtmetyje.

Šiame egzemplioriuje paryškinta keletas prastai atsispaudusių ar išblukusių fragmentų. Paprastu pieštuku apvedžiota p. 1 antraštė „Rašýba“; p. 6 14–17 eil. *antraip*, *etymologia* pirma <o> ir *reikaláuja* dvibalsė <ei>. P. 9 visa antra pastraipa (8–13 eil.), dalis trečios pastraipos paryškinta juodu rašalu ir paprastu pieštuku (14–16 eil.) (regis, iš pradžių apvedžiota pieštuku, tada juodu rašalu). P. 246 1 eil. paprastu pieštuku paryškintas *plaukiù* fragmentas *kiù*, *plaukiaù*; 17–18 eil. *budžiù* pradžia *bau*, *draudžiù* – *draud*, *geidžiù* <g>.

IŠVADOS

1. Kazimiero Jauniaus lietuvių kalbos paskaitų, skaitytų Žemaičių (Telšių) kunigų seminarijoje Kaune, konspektus hektografavimui perrašė du asmenys: visą tekstą Pranciškus Vanagas, o p. 17–18 perrašyti kita ranka. *Lietuviško kalbomokslio* protografas dar nėra nustatytas.

2. Bibliografijos leidiniuose užfiksuoti septyni *Lietuviško kalbomokslio* egzemplioriai. Šeši iš jų – Lietuvos atminties institucijose (Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraštyne, Vytauto Didžiojo karo muziejuje, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje [4 egzemplioriai]), vienas – Kazimiero Gasparavičiaus asmeninėje bibliotekoje. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad išlikę dar 6 aptariamojo darbo egzemplioriai, saugomi Kauno arkivyskupijos kurijos archyve, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraštyne, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje, Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, Ukmergės kraštotyros muziejuje, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje. Gasparavičiaus asmeninės bibliotekos egzemplioriaus istorija nežinoma.

3. Devyni egzemplioriai įrišti vienodai – kietu margu – rudos ir geltonos spalvos – viršeliu, veikiausiai tai originalus Dorpato įrišas; vienas egzempliorius įrištas puošniu storu viršeliu su įspaudais (VDKM); vienas egzempliorius įrištas naujai kietu juodos spalvos viršeliu (LNB); vienas egzempliorius viršelio neturi (VUB Nr. 3).

Egzemplioriai turi hektografavimo skirtumų. Dalyje egzempliorių p. 313–320 ir p. 321–328 sudėti ne iš eilės. P. 313–320 KAKA egzemplioriuje eiliškumas toks: 313, 318, 319, 316, 317, 314, 315, 320. P. 321–328 aštuoniuose egzemplioriuose (KAKA, LLTIB Nr. 1, UKM, VDKM, VUB Nr. 1, Nr. 3, Nr. 4 ir Nr. 5) eiliškumas toks: 321, 326, 327, 324, 325, 322, 323, 328.

4. Dalis išlikusių egzempliorių turi vieną ar kelias proveniencijas. Keturi egzemplioriai yra priklausę Vytauto Didžiojo (Kauno) universiteto bibliotekai (VUB Nr. 1, Nr. 2, Nr. 3 ir Nr. 5), vienas – Lietuvių mokslo draugijai (LLTIB Nr. 1), Lietuvių Dorpatų studentų draugijai (VUB Nr. 3), trys – privačioms bibliotekoms: Juozo Tumo-Vaižganto (VUB Nr. 1), Gabrieliaus Liutkevičiaus (LLTIB Nr. 1), Povilo Karazijos (VDKM). Kiti egzemplioriai proveniencijų neturi arba jos neišaiškintos (KAKA, LLTIB Nr. 2, LMAVB, LNB, UKM, VDKM, VUB Nr. 4).

5. *Lietuvišku kalbomoksliu*, rengdamas *Lietuviškos kalbos gramatiką*, rėmėsi Jonas Jablonskis. Proveniencijų ir prierašų tyrimas rodo, kad juo naudotasi ne tik XIX a. pabaigoje, lietuvių bendrinės kalbos kūrimosi laikotarpiu, kai labai

trūko lietuviškų lietuvių kalbos gramatikų, bet ir pirmaisiais XX a. dešimtmečiais, jau pasirodžius bendrinę kalbą kodifikavusiai Petro Kriaušaičio (Jono Jablonskio ir Petro Avižonio) *Lietuviškos kalbos gramatikai* (Tilžė, 1901). Pagal *Lietuvišką kalbomokslį* 1909 m. parengtas Ukmergės gimnazijos lietuvių kalbos mokymo programos juodraštis, iš *Lietuviško kalbomokslio* mokyta ir Pirmojo pasaulinio karo metais.

6. Visuose išlikusiuose egzemplioriuose esama skaitytojų paliktų priedašų, kitokių žymų, rodančių, kad *Lietuviškas kalbomokslis* buvo skaitomas, naudojamas mokytis lietuvių kalbos. Dalis priedašų pasikartoja keliuose egzemplioriuose: dešimtyje egzempliorių p. 54 virš 1 eil. įterpta perrašant praleista sakinio dalis [i] *rytus kalba augštainiškai, j*; tuose pačiuose egzemplioriuose p. 65 1 eil. papildyta fragmentu *gale kartais ilgos*; aštuoniuose egzemplioriuose p. 1 9 eil. įterptas žodis *tarsnio (tařsnio)*; šešiuose – p. 338 prirašytas tekstas, praleistas p. 143. Dešimtyje egzempliorių pasikartojantis neįprastas žodis *augštainiškai* ‘aukštaitiškai’ rodytų, kad pildyta remiantis vienu šaltiniu. Pasikartojančius priedašus skirtinguose egzemplioriuose rašė ne vienas asmuo, nes rašysena, rašyba, skyryba, kirčiavimas kiek įvairuoja. Tačiau jie kiekviename egzemplioriuje rašyti viena priemone (paprastai jų būta bent dviejų ar daugiau), tad galėtų būti taisyta vienu ir tuo pačiu metu. Galbūt taisytinos vietos buvo nurodytos paties Jakubėno dalijant egzempliorius.

Dalis išlikusiuose egzemplioriuose esančių taisyčių sutampa su Kazimiero Būgos parengta ir 1911 m. išleista Jauniaus *Lietuvų kalbos gramatika*. Vis dėlto kai kurių priedašų joje nėra, tad ji nebuvo taisyčių šaltinis.

Lietuviško kalbomokslio paraštėse skaitytojai žymėjosi ir jiems svarbią informaciją lietuvių, lenkų, rusų kalbomis, rašėsi nuorodas į kitus skyrius, o VDKM egzemplioriuje – į Frydricho Kuršaičio lietuvių kalbos gramatiką *Grammatik der littauischen Sprache* (Halė, 1876).

Santrumpos

eil. – eilutė

KAKA – Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas

LLTIB – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto biblioteka

LMAVB – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

LNb – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

UKM – Ukmergės krašto kraštotyros muziejus

VDKM – Vytauto Didžiojo karo muziejus

VUB – Vilniaus universiteto biblioteka

Literatūra ir šaltiniai

1. *Akademikas profesorius Vladas Lašas. Atsiminimai*. Kaunas, 2016. 493 p.
2. AVIŽONIS, Petras. Žodis kitas apie Joną Jablonskį. *Kalba*, 1930, t. 1(2), p. 48–55.
3. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Lietuvių bibliografija*. D. 3. Kaunas, 1929.
4. BIRŽIŠKA, Vaclovas. Pastangos draudimui nugaltėti. Iš *Kovos metai dėl savosios spaudos*. Chicago, 1957, p. 169–195.
5. BORUTA, Kazys. Raštas Lietuvių literatūros instituto direktoriui dėl knygų, rankraščių ir kitų eksponatų Vilniaus Literatūros Muziejui, 1941-06-07. LLTIB R, F 60 – 582.
6. BORUTA, Kazys. Raštas *Naujosios Lietuvos* redakcijai dėl informacinio pranešimo apie Vilniaus Literatūros Muziejaus darbą, 1941-11-28. LLTIB R, F 60 – 579.
7. BŪGA, Kazimieras. Prkalba. Iš *Kunigo Kazimiero Jauniaus Lietuvų kalbos gramatika*. Peterburgas, 1911, p. [I]–IV.
8. DROTVINAS, Vincentas. Kalbininko Kazimiero Jauniaus gyvenimas ir mokslinė veikla. Iš DROTVINAS, Vincentas; GRINAVECKIS, Vladas. *Kalbininkas Kazimieras Jaunius*. Vilnius, 1970, p. 5–66.
9. GARŠVA, Kazimieras. Kalbininkas Kazimieras Gasparavičius ir jo darbai. *Žiemgala*, 2008, Nr. 1, p. 1–10. Prieiga per internetą: <<https://www.lituanistika.lt/content/34503>> [žiūrėta 2024 m. spalio 5 d.].
10. GIRININKIENĖ, Vida. *Profesorius Eduardas Volteris ir lietuviai 1882–1906 metais. Straipsniai ir publikacijos*. Vilnius, 2022. 518 p.
11. Iš Povilo Jakubėno atsiminimų. *Mūsų sparnai*, 1963, Nr. 15, p. 12–18.
12. YAVNIS, K. Ponevezhskie govory litovskogo yazyka. In *Pamyatnaya knizhka Kovenskoj gubernii na 1898 god*. Kovna: Tipogr. Gubernskogo pravleniya, 1897, p. 174–228.
13. JAUNIS, Kazimieras. *Lietuviškas kn. Jaunio. Kalbomokslis. Baltiko padangese*, [Dorpatas,] 1897, 338 p. KAKA, 422; LLTIB R, F 1 – 2232; LLTIB R, F 1 – 4482; LMAVB RS, F 29 – 518; LNB, A 35/897; UKM, R 731; VDKM, 2442-S; VUB RS, F 1 – D 106; VUB RS, F 1 – D 107; VUB RS, F 1 – E 376; VUB RS, F 72 – 2274, VUB RS, F 72 – 2275.
14. JaunLKG – *Kunigo Kazimiero Jauniaus Lietuvų kalbos gramatika*. Peterburgas: Mokslų Akademijos Spaustuvėje. 1911. 216 p.
15. JONIKAS, Petras. *Lietuvių kalba ir tauta amžių būvyje. Visuomeniniai lietuvių kalbos istorijos bruožai*. Chicago, 1987. 454 p.
16. KAMUNTAVIČIENĖ, Vaida. Kauno arkivyskupijos kurijos archyvaras kun. Petras Veblaitis (1895–1972). *Soter*, 2010, Nr. 34, p. 99–113.
17. Karazija Povilas. Iš BURNEIKIENĖ, Genovaitė; DIRVONAITĖ, Dalia; URBONAS, Juozapas (sud.). *Žurnalistikos enciklopedija*. Vilnius, 1997, p. 205.
18. KULAKAUSKAS, Antanas. *Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija*. Kaunas, 2022. 167 p.
19. LAŠAS, Vladas. Dorpato lietuvių studentų draugija. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*. Kaunas, 1937, t. 6, p. 1286–1289.
20. LAUČIŪTĖ, Jūratė Sofija. *Peterburgas Lietuvos mokslo ir kultūros istorijoje*. Vilnius, 2002. 179 p.
21. LIETUVNINKAITĖ, Nijolė. *Skaitantis Vaižgantas*. Vilnius, 2015. 372 p.
22. *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba 2. 1862–1904 1(A–P)*. Vilnius, 1985. 955 p.

23. *Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922 II 16 – 1924 VI 15*. Kaunas, 1925. 292 p.
24. ŁYSAKOWSKI, Jan. Vilniaus Literatūros Muziejaus projektas, 1941-03-21. LITIB R, F 60 – 602.
25. LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas I–XX* (1941–2002). Elektroninis variantas, redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. Prieiga per internetą: <<http://lkz.lt>> [žiūrėta 2024 m. gegužės 3 d.].
26. MAŽA APSIŠVIETĖS LIETUVIS. Ukmėrgė. *Viltis*, 1909, Nr. 102, p. 2.
27. NEKRAŠIUS, Jonas. Paulius Galaunė – ekslibrisų kūrėjas ir tyrinėtojas. 2020 m. sausio 6 d. Prieiga per internetą: <<http://ekslibrisai.blogspot.com/2020/01/paulius-galaune-ekslibrisu-kurejas-ir.html>> [žiūrėta 2024 m. birželio 25 d.].
28. PETKEVIČAITĖ-BITĖ, Gabrielė. *Krislai*. Vilnius, 1966. 773 p.
29. Povilas Karazija. Iš *Visuotinė Lietuvos enciklopedija*. Prieiga per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/povilas-karazija>> [žiūrėta 2024 m. birželio 21 d.].
30. *Sbornik bibliograficheskikh materialov dlya geografii, istorii, istorii prava, statistiki i etnografii Litvy*, sostavil S. Baltramaitis. S.–Peterburg, 1904. 616 p.
31. SKRODENIS, Stasys. *Kalbininko Kazimiero Jauniaus rankraštinis palikimas. Katalogas ir publikacijos*. Vilnius, 1972. 367 p.
32. STONIENĖ, Vanda. Hektografija. Iš *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997, p. 124.
33. TYLA, Antanas. *Lietuviai ir Lietuvos jaunimas Tartu universitete 1802–1918 metais*. Vilnius, 2013. 190 p.
34. TYLA, Antanas. Mėginimai leisti lietuviškus leidinius spaudos draudimo metu. Iš *Spauda ir spaustuvs*. Vilnius, 1972, p. 7–85.
35. TUMAS, Juozas. „Apžvalga“ ir apžvalgininkai. Kaunas, 1925, 132 p.
36. TUMAS, Juozas. Kultūros Muziejus. *Lietuva*, 1923, nr. 249 (lapkričio 4 d.), p. 4.
37. TUMAS, Juozas. Rašliavos muziejus. *Lietuvos aidas*, 1930, nr. 31 (vasario 7 d.), p. 3.
38. Ūkmergė. *Šaltinis*, 1908, Nr. 43, p. 681.
39. Ūkmergė. *Šaltinis*, 1908, Nr. 50, p. 793.
40. VALAITIENĖ-LIUTKEVIČIŪTĖ, Antanina; VALAITIS, Jonas. Liutkevičius Gabrys. Iš *Lietuvių enciklopedija*. Bostonas, 1958, t. 16, p. 376.
41. VENCKIENĖ, Jurgita. Kazimiero Jauniaus *Lietuviškas Kalbomōkslis. Baltiko padangese* (1897) – Jono Jablonskio *Lietuviškos kalbos gramatikos* (1901) šaltinis. *Archivum Lithuanicum*, 2021, t. 23, p. 161–190.
42. VENCKIENĖ, Jurgita. *Petras Avižonis. Lietuviška Gramatikėlė (1898–1899)*. *Bibliotheca Archivi Lithuanici* 12. Vilnius, 2022. 215 p.